

Kriegel

Voják a lékař
komunismu

Martin Groman

Kriegel: Voják a lékař komunismu

Vyšlo také v tištěné verzi

**Pa
se
ka**

Martin Groman

Kriegel: Voják a lékař komunismu – e-kniha

Copyright © Paseka, 2023

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

**Pa
se
ka**

 **ústav pro studium
totalitních režimů**

Lektorovali PhDr. Jiří Křesťan, CSc.,
a Mgr. Michal Macháček, Ph.D.

Copyright © Martin Groman, 2023
Photographs © ČTK / Jiří Rublič, ČTK / Jiří Finda, 2023

ISBN tištěné knihy: 978-80-7637-379-2 (Paseka)
ISBN tištěné knihy: 978-80-7637-379-2 (ÚSTR)
ISBN ePUB: 978-80-7637-414-0
ISBN MOBI (Kindle): 978-80-7637-416-4
ISBN PDF: 978-80-7637-415-7

Herbertovi a Kristýně

OBSAH

Místo úvodu

Přemýšlení o Václavovi H. — 12

1. Ventil duše

Mláďí v letech 1908-1926 — 22

Život v nejasných bodech — 23

Rodina bojující — 27

Spolužák komunista — 30

Důstojný mladý muž — 33

2. Medik v okovaných botách

Československá léta 1926-1936 — 36

Mezi českými a německými nacionalisty — 37

Od lékařství je k politice jen krok — 40

3. Žulový blok plný ohně

Španělsko 1936-1939 — 48

Demokracie je, když vládneme my — 49

Člověk tu cítil zvláštní hrdost sám na sebe — 50

Kus chleba posypaný solí — 52

Co je rudé, to se zabíjelo — 55

Důvěra strany ke Krieglovi je omezená — 60

Lidé zvláštního ražení — 62

Vyložený, avšak neusvědčený trockista — 67

Jednají s námi jako se zvěří — 69

4. Kche Li-ke

Asijská fronta 1939-1945 — 74

Zaměstnat Japonce, jak jen to půjde — 75

Španělský doktor — 77

Pod stranickou kontrolou může dobře pracovat — 79

Ve službách Octového Joea — 82

Doktor na sampanu — 83
Stabilní zdroj inspirace — 85
Případ je dále zpracováván — 86

5. Nový velký začátek

Pražský kraj 1945-1949 — 90
První mezi kraji — 93
Kapča. Osobní intermezzo — 96
Rozhodla jsem se, že se nevrátím — 97
Krásná jarní teplá noc — 98
Více jsem udělat nemohla — 103
Teď není na jemnosti čas — 104
Byla to euforie? — 107
Zaspíval známou písničku o osobní svobodě — 112
Vyrábíme zbraně, a proto je máme také v rukou — 116
Šedou eminencí kraje — 119

6. Komunista musí být snílek

Ministerstvo zdravotnictví 1949-1952 — 126
Na tomto poli jsme dělníkům ještě hodně dlužni — 129
Buďte tvrdí jako železo — 133
Zmiz, mazej odsud! — 135
Nedělat z kritiky kec - to je vážná věc — 140
Budeš si muset dát trochu práce, abys to dokázala — 148

7. Strana si žádá vyjasnění celého případu!

Politické procesy 1949-1955 — 154

8. Stále prožívám krásu svého povolání

Návrat k medicíně 1952-1960 — 166
Důsledky šturmovštiny — 167
Pro závod významu Barrandova nežádoucí — 169
Jednomu se musí v hlavě vařit — 171
Mezi dobrými soudruhy čas utíká rychleji — 174
Ztrácíme tempo — 177

9. Cuba sí, yankees no!

Kuba 1960-1963 — 180

Interventům zhaslo, na Kubě je Castro — 182

Vesnice nemá skoro nic — 184

Bída je mnohdy neuvěřitelná — 189

Ráno to Američané spustí — 192

Balvan na našem svědomí — 194

Modrá krabička — 197

10. S čistým čelem před své soudruhy a spoluobčany

Poslancem 1964-1968 — 200

Rodeo a demagogie — 202

Pěstovat účast voličů na řízení státu — 207

Inspirace na Západě i revanšismus ve Vietnamu — 209

Strana musí překročit sama sebe — 214

11. Dát si do pořádku domácnost

ÚVKŠČ 1966-1968 — 218

Co nejdelší špagát — 223

Strana přestala lákat — 226

Potřebujeme náš spisovatelský případ? — 229

Nespokojený obr — 234

Do smrti mě bude pálit zavírání nevinných — 242

12. Osm jarních měsíců

Leden-srpen 1968 — 246

Konflikt od samého začátku — 247

Stranu je třeba dostat do útoku — 251

Nebýt směšný sám sobě — 262

Překotné parlamentní jaro — 265

Zápas mezi směrem pokroku a směrem,
který ho chce brzdit — 272

Nehodláme nikomu předat moc — 275

Musíme se od toho oddělit — 296

Před varšavským soudem — 301

Hodili Kriegla do ringu — 304
Nevím, proč se s Krieglem ještě patláte — 315

13. Proč, proč, proč?

Srpen 1968 - jaro 1969 — 324
Copak nemůžeme ani protestovat? — 325
Kriegel není nutný? — 330
Nejste žádná delegace — 336
Nechte ho tady — 348
Z toho se dostaneme — 351
Básník může plakat s národem, politik ne — 355
Harmonie přesvědčení a činů — 358
Ústup neústup — 360
Co máme normalizovat? — 366
Nejdeme „kráglivat“ lidi — 371

14. Kriegel versus moc

Praha 1969-1979 — 382
„Nepříjemnost“ — 387
David — 390
Nemáte nic společného s myšlenkami
komunismu — 401
Kousnutí do zakázaného chleba — 409
Hyeny — 420
Rak — 425
Každý má právo účastnit se na vládě své země — 428
Honza — 432
Akce nevybočila z plánovaného rámce — 437
Není-li svobody slova, není svobody vůbec — 440
Jednotlivec bez zábran se režimu hodí — 443
Nikam nepůjdu, pro tuto zemi jsem
vykonal dost — 448
Absurd, absurd a zase absurd — 453
Vy mrvo v dělnickém hnutí — 456
Odkecaný zlostný dědek — 461

Škodlivá kniha — 468
Už jsem si svoje vytrpěl — 474
Urna s pískem — 479

Závěrem

Blouznění? Nebo přece kus pravdy? — 484

Poznámky — 493

Seznam zkratk — 547

Prameny a literatura — 549

Archivní fondy — 549

Další okrajově využitá archivy

 a archivy soukromé, neutříděné — 549

Rozhovory s pamětníky — 549

Publikace Františka Kriegla nebo věnované

 Františku Krieglovi — 549

Novinové a časopisecké texty věnované

 Františku Krieglovi po roce 1989 (výběr) — 550

Literatura — 550

Články a sborníky — 554

Umělecká tvorba a nepsané prameny — 555

Zdroje vyobrazení — 555

Poděkování — 557

Jmenný rejstřík — 559

Summary — 571

Místo úvodu

Přemýšlení o Václavovi H.

Co vše se událo za těch sedm desetiletí života. Člověk si připadá jako jedna z těch nesčetných vloček nesených větrem a vzduchem. Osud mne nesl tu jednou velkou událostí, tu druhou, jedním nebo druhým kontinentem. ... Jako vždy se mi vnucuje otázka: zůstane po mně více než hrstka popela rozptýleného někde na loučce? Stálo to životní úsilí – a bylo přec nemalé – za to? Bráním se vnitřně tomu, abych myslel, že jsem prožil život a nezůstalo po mně více, než toho zanechá motýl přelétající zahradou. A záleží vůbec na tom, zanechám-li po sobě cokoli?¹

František Kriegel

Nerealizovatelná touha po ideálním uspořádání společnosti provází lidi od nepaměti. Pokusů o uskutečnění této touhy je bezpočet. I naše dějiny jsou jimi naplněny. Jsou tudíž naplněny i pohromami a zklamáním. Navzdory všem prohrám a zklamáním lidé se znovu a znovu pokoušejí o nemožné, což dodává dějinám vzrušující patos. Všechny ty touhy měly své mluvčí, osobnosti, které v sobě koncentrovaly vědomí a sny pospolitosti. Tyto osobnosti nesly na svých bedrech odpovědnost, zato na ně dopadaly osudové rány nejcitelněji.²

Jiří Lederer

Celý den trávím s Václavem Havlem. Znovu a znovu čtu jeho *Přemýšlení o Františkovi K.*, které začíná větou *Celý den trávím s Františkem Krieglem*.³ Pochybuji, že to opravdu byl jen den. Na to se Havel dostal ve svém přemýšlení příliš daleko a hluboko. Krieglův medailon nepíše prezident, ale disident; je 23. leden roku 1988. Kriegel je v té době devět let po smrti, text má být poctou k jeho nedožitému osmdesátinám. Krieglova žena Riva a její přátelé Havlovi připravili složku dokumentů a vzpomínek, aby se měl při svém psaní o co opřít. Měl jsem ji také v ruce. Jaký jeho obraz se snažili zanechat? Co Havlovi a vlastně všem dalším životopiscům Krieglova žena a přátelé zdůrazňovali?

Například jeho celoživotní obětování milované lékařské profese politice. V pozdních letech prý často pochyboval, jestli se neměl věnovat jen a jen medicíně. Profesor Josef Charvát mu říkával: *Franto, měl ses vykašlat na politiku a byl jsi koryfejem lékařské vědy*.⁴ Jenomže doba, události, které provázely jeho život, a také jeho ambice naplnit svou vizi o sociálně spravedlivé společnosti mu nedaly jinak. Riva Krieglová Havlovi připomínala také padesátá léta, období pro jejího muže rizikové, ale i zásadní. Čas kritických pochybností o správnosti životní cesty, tehdy ještě překonaných vírou, že to není konec všeho, že škody způsobené stalinismem ještě půjdou napravit. Byl to pro ně oba čas osobně bolestný. *Doba vyjevování základního rozporu mezi proklamovanými ideály a skutečností. František Kriegel ani tehdy nemlčel a bil se, za lidi, za sebe, za své postoje, netajil se odporem k potlačování demokratických principů ve stranické a státní mašinerii. A zatímco „poslušní vykonavatelé“ se jeden po druhém ztráceli v žalářích, tento nepřijemný oponent, španělák, „kosmopolita“ atp. byl sice pronásledován a šikanován, kde se dalo, ale nebylo čeho se zachytit, aby se zdárně rozjel kolotoč obvinění a nejtěžších trestů*.⁵ Stačilo to ale skutečně? Není to jeden z mýtů, jaké vždy vznikají kolem zásadních postav dějin? Uvidíme, jestli to vše není jen přirozená snaha blízkých vylepšit a místy retušovat obraz jejich milovaného.

Kriegel prožil jeden z nejspletitějších osudů mezi lidmi své generace. Sám byl poměrně nekomplikovaný a rovný chlap. Prošel

tolika zákrutami a tolika protikladnými momenty, že je až s po-
divem, jak rovněž přitom většinou zůstával stát. Samozřejmě že
kolísal nebo chyboval, vyvíjel se, měnil. I toho jsou si autoři „in-
strukcí pro Havla“ vědomi. *Je nebezpečí*, píše mu Riva Krieglová,
aby z charakteristiky povahových rysů Františka Kriegla nevyšel
„svatý obraz“. *Něco takového by si nezasloužil. (...) Mýlil se jako kaž-*
dý, trápil se a pochyboval jako každý. Ale cítit se svým bližním jako
on, to už dokáže málokdo. Nebyl tzv. lidový, ale budil úctu, a kdo
*s ním přišel blíže do styku, měl ho nesmírně rád.*⁶ Byla v něm jakási
vnitřní opravdovost, kterou lze vyčíst z jeho slov, činů i postojů po
celý život, a to i ve chvílích, kdy s nimi nelze souhlasit.

Právě tato opravdovost a až uhranutí pravdou je jedním ze
základních aspektů Krieglova života. Byl opravdový komunist,
opravdový voják, opravdový lékař lidí i společnosti. Na sklonku ži-
vota v pravdě hledal vysvětlení pro to všechno, co ho potkalo. Víra
v komunismus jako životný systém selhala a zbyla vlastní pravda,
opravdovost vlastních prožitků a postojů. *Někde u Zlaté Koruny*
objevil František Kriegel pomníček profesora Augustina Smetany
(1814–1851), vyobcovaného kněze rytířského řádu Křížovníků. Na
pomníčku je nápis: „Stál jsem pevně, vždyť jsem stál v přesvědčení
svém.“ František si tato slova nejdenně zapsal do různých pozná-
mek. Byla pro něho posilou, souzněla plně s jeho mravním postojem,
vmýšlel se do povahy a pocitů pro mnohé už dávno zapomenutého
člověka – jako by si přes celé století podal ruku s někým velmi blízkým.
*Vždyť i on „stál pevně v přesvědčení svém“.*⁷

Havel se na základě studia materiálů snaží najít odpověď na
otázku, jestli Kriegel nakonec není tragická postava našich dě-
jin. Připomíná, že Kriegel nikdy nestál na pozicích nějaké ideolo-
gie – a je fakt, že najít v jeho textech či poznámkách pasáže zabý-
vající se systematicky nebo hluboce třeba marxismem je téměř
nemožné. Komunismus vnímal, podobně jako medicínu, prak-
ticky, i když ne bez idealismu, jako službu lidem, snahu o zlepšení
jejich života. Stál, jak podotýká Havel, *na straně konkrétních osob*.
Nejvíce to není vidět v tom mnohém, co pro lidi udělal, ale v tom,
co naopak neudělal. Nestal se nikdy profesionálním politikem

odtrženým od světa těch, které má zastupovat, bránil se tomu, téměř vždy hlavně sloužil lidem.⁸ *Nevzdálil se světu konkrétního člověka a nezapletl se s oním „člověkem abstraktním“, na kterého se tak rád odvolává ten, kdo ve skutečnosti sleduje zájem pouze jediného člověka: sebe samého.*⁹

Havel dokonce dochází k závěru, že Kriegel rostl, i když si to jako materialista nemohl přiznat, *z respektu k tomu řádu bytí, který je skryt za jevovým světem.*¹⁰ Byl vnitřně autentický, pevný v sobě, ve svém řádu. Neslo to s sebou ono dobré a dobře známé – jako odmítnutí přijetí okupace v srpnu 1968 nebo podpis Charty 77 –, ale i to problematické, jako byla pomoc při nastolení totalitního režimu v roce 1948. Můžeme ji Krieglovi donekonečna vyčítat, ale nikdy mu ani v tom neupřeme opravdovost, vnitřní integritu, čímž jeho osud nabývá na tragičnosti, kterou v něm Havel nachází.

Vzniká tu morální dilema: *jak si zachovat svou víru, a přitom nesloužit zlu.* Kriegel byl přesvědčen, že to půjde, že to musí jít, že jinak být nemůže. Že, řečeno s Havlem, *stačí vdechnout zevnitř nelidskému systému lidštější obsah.*¹¹ Nelze, ale to i Kriegel, jako mnozí jiní, zjistil pozdě. Musel se pak vzdát – ve věku, kdy se lidé neradi vzdávají čehokoli, z čeho utvořili svůj svět – toho nejpevnějšího, co kdy měl, právě své víry. *Zákeřný a prolhaný smysl četných dříve posvátných věcí musel postupně prohlédnout. Předivo ideologie, kdysi tak pevné a neporušitelné, se zvolna rozpadalo ve světle poznání, které činilo spravedlivé srdce a poctivý rozum.*¹² Proto je Krieglův osud tak spletitý, tak někdy těžko pochopitelný, pokud na něj nahlížíme pozdějšíma očima. Mnohdy ho dnešní člověk dovede sice popsat, nazřít, ale těžko skutečně pochopit. Krieglův příběh je ukázkou, jak hlubokým a těžkým procesem musí projít člověk, když na konci života nemůže sám jinak než přiznat celoživotní chybu a nepropadnout při tom nihilismu, ale přesto hledat dál a ověřit, zda přece jen na té cestě a na té víře nebylo něco opodstatněného, co by překonalo tragiku výsledku.

V socialismus Kriegel věřil celoživotně a až do konce. Poznal, v co se ve své leninské a stalinské variantě proměnil a kam vedl, k fatálnímu popření toho hlavního, o co měl usilovat, o lidství.

Všechny ty výhrady a důsledky nazřel a procítil jako málokdo z jeho vrstevníků. A také jako málokdo z nich k nim na konci byl kritický a v rámci možného se také ke svým omylům postavil s osobním ručením a odpovědností. Nevymlouval se, neklíčkoval, i když nedošel nakonec k pochopení, že tudy cesta k lepšímu a spravedlivějšímu životu nevede. Došel však daleko a byl při tom k sobě poměrně nesmlouvavý. Havel se ptá, čím pro Kriegla na konci života byl socialismus, a odpovídá, že mu zůstal tím základním ideálem, jež nemohl opustit. Zůstal mu *jen jiným označením pro lepší svět*.¹³

Jako by v Havlově *Přemýšlení o Františkovi K.* zazníval už ne ani tak Havel dramatik, ale homo politicus, jako by se Kriegel pro něj samotného v tu chvíli stával aktuálním otazníkem, kam až se dá a má v politice zajít, aby člověk neztratil sám sebe, pokud se už našel. A jestli je politika místo pro slušného a spravedlivého člověka. A když si řekne, že ano, je ještě stále slušný a spravedlivý? To je hlavní paradox moderní doby, tehdy i dnes. *Může v dnešním komplikovaném světě působit ve sféře reálné politiky vůbec člověk, pro něhož jsou jeho svědomí a základní mravní kategorie jeho přirozeného světa jediným pracovním vodítkem?*¹⁴ Nemůže, ale měl by, a když už se do té situace dostane nebo do ní sám cíleně vstoupí, tak musí. Krieglův příběh je silný právě v tomto rozporu – nemohl být jiný, musel být právě takový, jaký byl, a musel tak i skončit. A mohl skončit ještě hůře, a to několikrát. Je to příběh o poznání, že stát na svém ve složitém světě moderní politiky 20. století často znamenalo snést riziko, ba ohrožení. Nejen to fyzické, ale také ohrožení vlastních představ o světě, o ideji, které věřím, o svých blízkých, o sobě.

Havel své přemýšlení na konci dne uzavírá odkazem. Především k tehdejším mladým lidem, ale klidně i k těm dnešním. Měli by podle něj poznat, *že tu byli politikové – a dokonce i komunističtí – kteří byli normálními čestnými a statečnými lidmi, byť třeba tragického osudu*.¹⁵ A už kvůli nim by podle Havla měla být napsána *pravdivá a poutavá kniha o Františku Krieglovi*.¹⁶ Aby lépe rozuměli světu, ve kterém žijí, ve kterém jsou otisknuty také osudy

jejich předků s jejich iluzemi, ideály, problémy a jejich fatálními důsledky, úspěchy i prohrami. *Aby si uvědomili, že i v dnešním světě lze usilovat o něco smysluplného, pakliže se člověk nebojí překážek a obětí. A aby posléze pochopili, že se politice a politikům nemusí už navždy jen a jen posmívat, ale že si jich mohou i vážit.*¹⁷

Havlovo závěrečné prolnutí vlastních pohledů a osudů s těmi Krieglovými dává tušit, že to opravdu nebyl jeden den, který s Krieglem trávil. Možná se k napsání své úvahy k připomínce Krieglových osmdesátin dostal právě proto, že v té době sám promýšlel, jaká může být v budoucnu jeho role v politice. Lze říct, že bez jisté míry odpuštění a bez ochoty chápat a nazírat svět Krieglovým pohledem a jeho vnitřní logikou a vírou nedojdeme ke Krieglovi, ale k sobě. Právě tak se to nakonec stalo i Havlovi.

Nad románem Ivana Fíly o Františku Krieglovi¹⁸ se kritik Josef Chuchma zamýšlel, proč ani třicet let po pádu komunismu nevznikla o Krieglovi práce, která by se jej pokusila uchopit komplexně. Podle Chuchmy je tu riziko, aby nevznikla *nemastná neslaná, pozitivistická hora faktů, anebo naopak hagiografie či pro změnu „nemilosrdná“ kniha o muži valnou část svého života pomýleném.*¹⁹ Jenže má-li o Krieglovi vzniknout co možná nejkomplexnější text, bude někdy hromadou faktů. Pro někoho jich bude příliš, pro jiného málo, pro někoho bude taková kniha příliš kritická, pro dalšího moc tolerantní. Jakožto autor knihy, která by mohla podat takto ucelený obraz o Krieglovi,²⁰ jsem chtěl, tak trochu v duchu někdejších Krieglových záměrů, pojmout jeho život v kontextu historických událostí, které mu bylo dáno prožít, poznat i ovlivnit. Typově by se tak výsledek měl nejvíc blížit rozsáhlé životopisné sondě, jaké v nedávných letech vydali například Jiří Křesťan o Zdeňku Nejedlém²¹ nebo Michal Macháček o Gustávu Husákovvi.²² Odborně jsem se pak text snažil ukotvit v kontextu studií o moderním československém komunismu a jeho proměnách.²³ Nemohl jsem pominout práce Karla Kaplana,²⁴ pro poznání dějů uvnitř vedení KSČ i KSSS a dalších stran zemí Varšavské smlouvy v roce 1968 se jako neocenitelná ukázala především studie Jana Pauera *Praha 1968*,²⁵ stejně jako Ústavem pro soudobé dějiny

AV ČR od devadesátých let vydávané *Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970*, které zpřístupňují a komentují množství dobových dokumentů nebo knižní esej politologa Miroslava Nováka *Pražské jaro 1968. Přerušená revoluce*.²⁶

O Krieglovi by samozřejmě mohla vzniknout docela jiná kniha. Mohla by například sledovat jeho stopy v mnoha zemích. Byla by jistě barvitější a méně politická, asi by byla stručnější a veselejší. Ale nemusela by přinést mnoho zásadně jiného. Byl by to zase stejný Kriegel, protože neměl ve zvyku se vnitřně měnit, jinde se nestal někým jiným, než byl doma, protože tam i tady byl vždy jen sebou. Kniha by také mohla stát více na některém z minulých i současných pojetí studií o komunismu jako fenoménu a opírat by se mohla o teorie totalitární společnosti vycházející z úvah Carla Joachima Friedricha či Zbigniewa Brzezińského, stejně jako o ty odkazující k pojmu panství od německého historika a sociálního antropologa Alfa Lüdtkeho.²⁷ I když přirozeně místy z některých těchto metodologických přístupů vycházím a používám jejich postupy či terminologický aparát, nebylo mým cílem vsadit Kriegla rovnou do jednoho uceleného vědního rámce, ale spíše jej zmapovat jako osobnost. Předkládaný text tak má být především výchozím poměrně uceleným zdrojem poznání o této osobnosti československé komunistické politiky 20. století. Její další vřazování do širších kontextů by mělo být až následným krokem. O Krieglovi by také mohla vzniknout kniha osobnější, více zaměřená na soukromé osudy jeho i jeho ženy Rivy. Ale Kriegel není typ na toto vyprávění. Jeho život byl i v tomto obyčejný, až – řeklo by se v duchu jeho doby – bolševicky prostý.

Proto jsem se za Krieglem vědomě vydal k němu samotnému, do jeho světa, do jeho poznámek, glos, projevů, vzpomínek, záznamů, které zanechal nebo které o něm, s ním a také na něj sebrali jiní. Přátelé, kolegové, samozřejmě soudruzi, ale také třeba vyšetřovatelé či špiclové pracující pro Moskvu i Státní bezpečnost. Tato kniha si nečiní v nejmenším nárok na úplnost, Kriegel sám poskytl ke svému pochopení jen skrovnou pomoc, nesespal paměti, jen jakési náznaky. Nečiní si ani právo být tou knihou, o které

mluví Havel, protože tu by nejlíp napsal on sám. Je to kniha, která má být východiskem. Nemá Kriegla pochopit, vyložit, obhájit, po-
hanět, někam stavět, nebo odněkud snímat. Má jej poznat. Tak,
jak to jen půjde. A proto mu místy dává poměrně velký prostor,
aby skrze svá vlastní slova promlouval a vysvětloval. Proto také
volím minimalistický titul knihy, který neodkazuje k žádnému
specifickému momentu v jeho životě, ale k němu samému.

Často, především v pasážích týkajících se druhé poloviny Krieg-
lova života, dávám prostor jeho osobním poznámkám, které si
s pedanterií sobě vlastní psal během politických jednání, příprav
projevů, sestavování koncepcí svých jednotlivých politických
kroků a podobně. Někdy tyto privátní texty vypovídají výmluv-
ně o tom, co si myslel, ale ne vždy veřejně ventiloval, jindy jde
o postřehy, které jej aktuálně zaujaly, někdy o záznam slyšeného.
Pokud to bylo možné, snažil jsem se srovnat tyto postřehy s jeho
skutečnými činy nebo slovy pronesenými veřejně – jistě nepřekva-
pí, že byl Kriegl především v době svého vrcholného politického
angažmá v šedesátých letech privátně mnohem kritičtější a ote-
vřenější, než by se z jeho veřejných vystoupení zdálo. Jeho žena
Riva z těchto textů po Krieglově smrti vyrobila archiv a tím, co
z pozůstalosti zachovala a zpřístupnila, pak vědomě konstruovala
jistý obraz svého muže jako kritika režimu, a zároveň pravověr-
ného komunisty v původním slova smyslu. Tohoto kontrastu si
pak musí být autor textu, vycházejícího také z tohoto materiálu,
vědom – stejně jako čtenář.

Můj postoj k osobnosti, které se mám tak rozsáhle věnovat,
souzní například s postojem Jiřího Křesťana, který ve své knize
o Zdeňkovi Nejedlém akcentuje především roli *porozumění, po-
kory* vůči místy až laboratorně pitvané osobnosti a roli historika
vidí spíše v pozici vykladače než vypravěče.²⁸ Stejně jako on u Ne-
jedlého, snažil jsem se i já u Kriegla, řečeno slovy Hanse-Georga
Gadamera, *přijmout cizince jako domácího*.²⁹ Má zde jít o pokus –
v důsledku samozřejmě odsouzený k neúplnosti – vnořit se do si-
tuace zkoumané osobnosti a vytušit obrysy dilemat, jimž musela
čelit, a problémů, které si často sama způsobila.³⁰

Četl jsem Havlovo *Přemýšlení*, když jsem se o Kriegla začal blíže zajímat. Bude to dvacet let. Mezitím jsem studoval Krieglův archiv a mnoho jiných fondů,³¹ hledal zmínky o něm v memoárech,³² rešeršoval noviny a časopisy,³³ natočil o Krieglovi rozhlasový dokument,³⁴ napsal několik článků,³⁵ ptal se pamětníků³⁶ a po dvaceti letech stojím zase na začátku. A ptám se, proč psát rozsáhlou knihu o jednom celoživotním komunistovi? Dostane se s ní čtenář dál než s jedním Havlovým textem? Bude to v něčem jiný příběh? Možná mi tu zásadní otázku nakonec položil jeden přítel, když mi během psaní rukopisu zavolal s prostým dotazem – *pochopil to ten Kriegel nakonec?* Došlo mu, že všechny dobré úmysly a upřímné snahy, kterými své dny naplnil, byly marné? To bude zásadní otázka, pro kterou by kniha o něm měla nabídnout snad uspokojivou odpověď. Nejen prosté ano – ne, ale také kam a k čemu Kriegel došel a proč jinam dojít nemohl a možná ani nechtěl. Jak velké to byly iluze a ideály, a proč je právě proto nemohl jen tak opustit. Toto vše je mnohem důležitější než celoživotní statečnost korunovaná činem v srpnu 1968, pro který vstoupil do dějin.

Po roce 1969 charakterizovala československá média Františka Kriegla často jako dobrodruha, nikoli obdivně. Bylo to však do jisté míry přesné – jeho curriculum vitae je dobrodružné jako málokterý životopis jeho souputníků. Rozhodně barvitější než životy většiny těch, s nimiž se setkal v onom srpnu 1968. Dobrodružství zažil Kriegel za svůj život možná i více, než by si sám přál. V jeho povaze totiž mnoho dobrodružného nebylo. Podle pamětníků to byl člověk klidný, vyrovnaný, pevný až nesnesitelně, nejevil známky povrchního romantismu, nechyběla mu ale veselost a humor. Život jej však přivedl do mnoha dobrodružných situací. Ty chvíle na konci srpna 1968 v Moskvě patří jen do dlouhé řady prožitků, ve kterých se Kriegel vždy choval s racionalitou, vnitřní vírou a vytyčeným cílem, který nakonec tolikrát minul. Ale to, jak uzavírá Havel svůj den s Krieglem, je jen *paradox moderní doby*.³⁷

*Martin Groman,
Praha a Jedouchov 2022*

1.

Ventil duše

Mládí v letech 1908–1926

Po Františku Krieglovi zůstaly stručné osnovy životopisu nikdy nenapsaného, ale zato mnoho poznámek, úvah, meditací atd., které si psal v letech, kdy musel odejít od milované lékařské praxe. Poznámky si dělal na útržky papíru, na prázdné obálky, občas si začal psát i jakési poznámky ke dni. Napsané však odkládal, více už ho to ani nezajímalo. Nebyla to příprava na psaní pamětí, byl to ventil duše,¹ poznamenala si mnoho let po Krieglově smrti jeho žena Riva.

Je to poznámka sice výstižná, ale pro autora pokoušejícího se zmapovat Krieglův život jako celek vyloženě bolestná. Kriegel po sobě nezanechal rozsáhlejší vzpomínky a zdá se, že na některé detaily svého dětství a mládí vzpomínat ani nechtěl. Bylo to vědomé rozhodnutí. Nezbývá než ho respektovat a pokusit se o jediné. Raná Krieglova léta aspoň dílem rekonstruovat z toho, co se o nich zjistit dá. Nejde udělat víc než jen nahlédnout do mlhy.

Život v nejasných bodech

V té mlze leží Halič. Stanislavov (dnes Ivano-Frankivsk), kde Krieglova rodina na přelomu 19. a 20. století žije a patří ke zdejší židovské enklávě, založil v 17. století polský šlechtic Andrzej Potocki a nazval ho po svém otci Stanisławu Rewerovi Potockém. Sovětské úřady město později přejmenovaly na Ivano-Frankivsk podle ukrajinského spisovatele Ivana Franka. Za Krieglova dětství to nebyla zapadlá vesnička na západní Ukrajině, ale správní centrum oblasti, které se v té době říká Pokutí. Patří do jihozápadní části Haliče, která už od konce 18. století spadá pod Vídeň. Tím se tato oblast stala, jak připomíná Martin C. Putna, *jedinou součástí bývalé Kyjevské Rusi v kulturním prostoru střední Evropy*.² Potkává se tu typicky středoevropská směs baroka, historismu a secese s pravoslavným, řeckokatolickým i římskokatolickým a samozřejmě judaismem. Není tak divu, že se právě Halič stala v 19. století jedním z ohnisek ukrajinského obrození, umožněného právě poměrně liberálními podmínkami rakouské monarchie – tedy ve srovnání s tehdejšími konzervativními ruskými carismem.³

V jednom z Krieglových bloků, které se dochovaly v jeho pozůstalosti, se nachází německy psaný bodový koncept životopisu. Poznámky jsou to ale tak útržkovité a heslovité, že se lze jen těžko domýšlet, jaké předěly ve svém životě chtěl Kriegel akcentovat. Sliboval si, že popíše svou zemi, město, jednotlivé čtvrti, ulice a třídy, dům i byt, své sousedy a jejich vliv na jeho osobní vývoj. Poznamenal si, že musí dojít i na národnostní složení, a na společnost dílem maloměšťáckou a dílem proletářskou. Některé letmé poznámky dávají tušit, co četl, na co myslel, jaká témata ho oslovovala. Co o nich soudil, můžeme dovozovat jen z jeho pozdějšího života, ale skutečný odraz mladé Krieglovy mysli nebo duše to nebude. *Vracím-li se ke dnům dětství, tak musím říci, že život člověka nutil, aby byl praktický. (...) Ad 30. léta v Sovětském svazu: André Gide, R. Rolland, L. Feuchtwanger, Dreiser a další. Nadšení – prohlédnutí – rozchod se Sovětským svazem. (...) Nevěděli-li lidé*

*takového kalibru – což my? Židé – alternativa – socialismus: sionismus.*⁴ V jedné z mála souvislých sekvencí v tomto dokumentu říká: *Sem patří široce pojaté zobrazení historie rodiny, obyvatelstva, sociálních a národnostních problémů, národnostních protikladů a napětí, náboženské problémy a s nimi spojené výsledky první světové války a politické a územní změny.*⁵ Široce pojaté, a sám si vystačí s pár slovy, aniž by dál napověděl.

Z těchto strohých poznámek se dá poměrně s jistotou vyčíst jedno. Kromě rodiny ovlivnil Krieglůvo dětství významným způsobem také politický vývoj na tomto území v období okolo první světové války. K ní si poznamenává jen pár slov: *invaze, útěk, Vídeň, Stryj.*⁶ Ve chvíli, kdy armády bojující na východní frontě dorazily ke Stanislavovu, zvolila Krieglůva rodina přesun do bezpečí Vídně, kde žil jeho dědeček z matčiny strany. A pak Stryj, město šedesát kilometrů jižně od Lvova, do druhé světové války silná židovská komunita. Ale především odsud vede železnice rovnou do Stanislavova, kam se Kriegel s rodinou po válce vrací.

Je tu dalších pár slov, která Kriegel považoval za podstatná: *říjnová revoluce, rozpad Rakouska-Uherska, smrt otce, Ukrajinská republika, Petljura, Polsko.* Víme, že otcova smrt pro něj byla v podstatě předčasným přechodem do dospělosti. Říjnovou bolševickou revolucí byl – tak jako mnozí – ohromen a možná i okouzlen. Víval ale rozpad monarchie? Co tomu však říkala rodina, co jeho matka, která měla ve Vídni otce, v té Vídni, kde ještě nedávno sami byli – a kde je centrum jejich nového světa teď? Petljura? Proč si Kriegel poznamenal jméno ukrajinského politika, jednoho z vůdců ukrajinského boje za nezávislost? Co znamenal v jeho životě tento carský voják a původem kozák, který se po únorové revoluci 1917 stal členem Ukrajinské centrální rady, jež v červnu téhož roku vyhlásila ukrajinskou autonomii a v roce 1918 dokonce na krátko samostatnou republiku, která za své hlavní město vyhlásila Stanislavov? Později se už Kriegel nikde o Petljurovi nezmiňuje – proč tedy ta poznámka? Tak či tak, vrací nás to k jednomu zatím opomíjenému faktu – jaké národnosti byl Kriegel? A proč k Petljurovu jménu připsal slovo Polsko? Po rozpadu monarchie

celé státy a národy hledaly své nové ukotvení. Budeme Ukrajinci, nebo Rusové, Poláci, nebo Židé? František Kriegel byl až do roku 1946, kdy získal československé státní občanství, formálně Polák.

A ještě poslední baterie slov z onoho Krieglova životopisného seznamu: *Střední škola, rychlé dozrávání, antisemitismus, několik pohledů do dějin evropského židovstva, co to znamená být Židem.*⁷ O dějinách haličských Židů a jejich spleťtých a povětšinou tragických osudech ve 20. století bylo napsáno mnoho, a přesto zůstane věčnou škodou, že k tomu právě František Kriegel nepřidal to, co si načrtl. Jeho perspektiva by byla více než zajímavá. Její hloubku dává tušit jiná stále útržkovitá, ale přece jen už obsáhlejší poznámka z března 1979, tedy z roku, kdy Kriegel zemřel. Jako by se na samém konci vracel intuitivně na počátek, ke kořenům. Ostatně si tato slova zapsal v němčině, kterou hovořili doma v Haliči. *Jsem Židem celým svým Já. To nemá nic společného s vyznáním víry. Nevěřím v Boha, jsem však Židem ve smyslu příslušnosti k tomu, co se nazývá židovským národem či lépe židovstvem, k jeho dějinám, k jeho přínosu pro bohatství lidského myšlení, k jeho humanismu a k historii jeho utrpení. Prostředí, v němž jsem vyrůstal, se všemi jeho stinnými stránkami pologhetta, malých lidí a lidí střední vrstvy. Pod tlakem intenzivního antisemitismu se ukovává příslušnost ke skupině, jež si vyžadovala vědomí pospolitosti v dějinách a tím i potřebu vzájemné pomoci.*⁸

Téma židovství nehodlal ze svého životopisu nijak vynechávat. A i když pro něj, jak píše, *židovství nic neznamenalo,*⁹ přesto mělo a muselo mít vliv. Především tu byla politická rovina, tedy sionismus, Kriegla ale více oslovovala společenská a historická stránka židovství, jeho kultura coby *neodmyslitelná, významná součást kultury u nás a v Evropě,* tedy kultury v tom nejširším slova smyslu a především, jak své bodové poznámky uzavírá, *včetně politické kultury.*¹⁰

Výstřely v Sarajevu v červnu 1914 nejen ukončily život následníka trůnu, ale de facto změnilly celé moderní dějiny. Za čtyři roky byla stará Evropa v troskách, mizí tradiční elity, přicházejí nové,

končí vliv církve na stát, nastupují moderní politické a společenské směry, ke slovu se hlásí nacionalismus vzešlý z předchozího století. Nástupnické země, především z východní části Evropy, vyvrhly tisíce utečenců, kteří putují po světě a začínají hledat nový smysl existence. Usazují se v Československu, Polsku, Maďarsku, dílem také ve válkou vyčerpaném Německu a Rakousku coby centrech tzv. světové revoluce. Většinou jde o mladé lidi, kteří se rozhodli radikálně skoncovat s životním stylem, názory a postoji svých předků. Jen stěží se najde větší vlna revolty a odporu v letech následujících, snad jen druhá světová válka a šedesátá léta 20. století se tomuto pohybu svou dynamikou přiblížily, ale nedosáhly hloubky vykořenění, které tito lidé museli prožít.

Smysl své existence málokdy nacházeli v soukromé rovině, v pracovní a rodinné realizaci. Byla to generace lidí výrazně veřejně činných, podléhajících různým názorovým směrům, po první světové válce a po ruské revoluci většinou levicovým a moderním. Někdo novou kotvu – jak často říkali – našel v avantgardě, jiný ve víře v pokrok a v modernitě, někdo v sionismu, někdo v komunismu. Mnoho z nich čekala diskriminace, útisk, bída a také často smrt v době nacistického Německa a druhé světové války. Jistého zadostiučinění se jejich světonázoru dostalo po roce 1945 a rehabilitace pak v šedesátých letech. Umírali však s poznáním, že jejich vize a původní dobré úmysly prošly tolika otřesy a pokřiveními, až nakonec posloužily útisku a diktatuře.

Životaběh Františka Kriegla je příkladem takového evropského údělu ve 20. století. Na začátku, v Haliči, stojí před problémem protižidovské diskriminace, tedy jednoho z největších témat 20. století. Tento problém se do jeho osudu několikrát vrací – na studiích, v době nástupu nacismu a druhé světové války (zde silně postihuje hlavně jeho budoucí ženu), také v padesátých letech, a dokonce i na vrcholu politické kariéry, kdy jsou mu jeho židovské kořeny znovu předhazovány. Nakonec jej dohání i na sklonku života, když mu anonymy vyčítají jeho židovství a dávají je do souvislosti s jeho politickými i občanskými postoji. Jejich autoři si neuvědomovali, že Kriegel tu je na konci své cesty něčím víc než

jen židovským migrantem, jehož politická kariéra zkrachovala. Je typickým příkladem ruskožidovského fenoménu „revolucionářů proti revoluci“, jak říká Putna. Tedy ruských židů nebo Rusů židovského původu, kteří se na počátku století angažovali na straně revoluce, ale na konci už stáli proti ní a proti všemu, co přinesla. *Jako by chtěli ještě jednou uplatnit víru svých prapředků v lepší budoucnost mesiášskou, kterou jejich předkové převrátili ve víru v lepší budoucnost sionistickou nebo revoluční – tím, že ji nyní převrátí ve víru v lepší budoucnost demokratickou.*¹¹

Rodina bojující

Opustíme ale spekulace vybuzené rukopisnými a zkratkovitými útržky, s lítostí nad tím, jak obsažnou a detailní knihu o svém osudu mohl František Kriegel napsat, a podívejme se, co zjistit můžeme. Většinu informací o Krieglově mládí se můžeme dozvídat ze vzpomínek pozdějších pamětníků, zpravidla z okruhu nejbližších přátel z doby po roce 1969, kdy byl Kriegel přece jen sdílnější. Takové vzpomínky jsou nutně ovlivněny léty, která od mládí uplynula, a také pamětí, která neuchovává bezpečně vše a tak ráda zkresluje. Zajímavé jsou v tomto ohledu životopisy, které Kriegel vypracovával pro stranické účely, ale zde zase musíme vzít do hry fakt, že ne vše mohl nebo chtěl otevřeně sdělovat. A pak jsou tu také hlášení Státní bezpečnosti z padesátých a sedmdesátých let, která ale namnoze vypovídají spíše o tom, co si vyšetřovatelé přáli o Krieglovi napsat a z čeho jej chtěli obvinít. Věřit těmto pramenům, které neuvádějí zdroje svých informací, je možné opravdu jen zřídka.

František (ale tehdy spíš Ferenc či Franz)¹² Kriegel se narodil ve Stanislavovu 10. dubna 1908 Jiřímu Krieglovi a Amálii, rozené Klugmanové. Byl tedy poddaným Vídně a rakousko-uherského císaře Františka Josefa I., stejně jako Praha a Čechy, se kterými za čas spojí svůj život. Bydleli v Szapienczinské ulici číslo 20, kde měl mít Jiří Kriegel činžovní dům,¹³ jejich sociální poměry ale podle Krieglových vzpomínek nebyly nijak radostné. František měl

sestru, která v roce 1915 jako jednoroční zemřela, a bratra Albína, který zahynul začátkem druhé světové války. Tak to alespoň sám Kriegel uváděl ve svém životopise sepsaném pro KSČ v únoru 1950.¹⁴ Na jednom z oněch četných útržků ke strohé poznámce o bratrově úmrtí připojí poznámku – osud žida. A jaký byl osud židů ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století na sovětské Ukrajině, to se nemusíme ani složitě domýšlet.

Nahlédnout do rodinných kořenů aspoň trochu dává dokument, který v prosinci 1989 v Praze společně sepsala Krieglova manželka Riva a jeho vzdálený příbuzný Daniel Kriegel, který přijel bezprostředně po listopadu 1989 do Prahy z Francie pátrat po osudech českého prastrýce. Podle tohoto materiálu měl Krieglův děd mimo jiných dětí dva syny – Františkova otce Jiřího a jeho bratra, který se v roce 1913 spolu se ženou a malým synem odstěhoval z Haliče do Francie.¹⁵ Dalším synem tohoto Františkova strýce byl Maurice Kriegel-Valrimont, jeden z vůdců komunistického odboje ve Francii za druhé světové války, jehož první žena Mala byla za války jako odbojářka popravena. Do roku 1958 byl Maurice Kriegel poslancem za Komunistickou stranu Francie, v roce 1961 byl ale z partaje vyloučen, i když se pak do ní v osmdesátých letech mohl vrátit. Zemřel v roce 2006 v Paříži. Jeho dcerou je francouzská filozofka Blandine Krieglová a jeho bratr, rovněž komunistický odbojář Arthur Kriegel, si vzal za ženu francouzskou historičku Annie Krieglovou, která působila jako sekretářka u Jeannet Vermeerschové, ženy dlouholetého šéfa francouzských komunistů Maurice Thoreze. Také Annie Krieglová byla aktivní komunistka, která však v roce 1956 po maďarských událostech vystoupila ze strany. Později pracovala v týmu Françoise Mitterranda a svého známého pražského příbuzného neztrácela ze zřetele.¹⁶

Krieglův otec Jiří pracoval jako stavitel Státních drah rakousko-uherské monarchie.¹⁷ V sedmdesátých letech normalizační propaganda často tvrdila, že byl architekt, majitel stavební firmy, podnikatel, nebo dokonce rabín. Realita byla patrně mnohem prozaičtější a méně odpovídala záměru, který propaganda v té době sledovala, tedy očernit Kriegla jako člověka vzešlého

z buržoazních poměrů. Krieglova sekretářka Milada Snětivá po letech vzpomínala, jak jí Kriegel na sklonku života líčil své vzpomínky na otce. *Říkal: víš, on otec toho moc neměl, ale mimo jiné měl přeci vozík a koníka. No on ten koník taky už nebyl tak akorát, ale přeci jenom vozil z města na nádraží pro lidi různé zboží sem a tam. Ale když měl jet do kopečka, tak zastavil a nejel. Táta měl připravený pytel s obrokem nebo ovsem, ten strkal před koníka a koník se za pytlek vždycky kousíček posunul...*¹⁸

Františkovi bylo jedenáct let, když v roce 1919, čtyři roky po malé sestře, vzala smrt rodině hlavního živitele. Matka se dvěma syny se tím dostala do značné nouze, kterou oba bratři museli brzy začít řešit spolu s ní. Zpočátku je sice podporoval vídeňský dědeček, ale jeho prostředky patrně na zajištění rodiny nestačily. František tedy po otcově smrti začal ve svých necelých čtrnácti letech dávat kondice mladším spolužákům.¹⁹ Stejně jako dříve s otcem, také teď sám obstarával pochůzky pro lidi a podobně. Jak si poznamenal, byl tehdy osudem *nucen k samostatnosti*.²⁰

Pokud o někom z rodiny nemáme téměř žádné informace, je to Krieglova matka Amalie. Milada Snětivá po letech vzpomínala, že o mamince František takřka nikdy nemluvil. Jen jednou u něj zahlédla starou fotografii ženy zjevně stíženou nádorovou chorobou, kterou však Kriegel odmítl komentovat. Snětivá se domnívala, že šlo právě o jeho matku, a přičítala jí také vliv na to, že se oba její synové rozhodli pro medicínu.²¹ František se stal lékařem a jeho bratr Albín zubním laborantem. Kriegel po celý život opakoval, že skrze medicínu hledal cestu k nápravě života těch nejchudších a znevýhodněných.

Je až s podivem, jak si lidé v sociální situaci, v níž se ocitla Krieglova matka, uvědomovali nutnost vzdělání, které považovali pro své děti za zcela zásadní výbavu do života. František nastoupil v roce 1918 na státní gymnázium ve Stanislavově, a i když mu po prvním roce studia zemřel otec, školu dokončil. Maturitu složil 18. května 1926.²² Už na konci srpna téhož roku si nechává ve Lvově vypracovat úřední překlad svého maturitního vysvědčení do češtiny, což svědčí o jediném – nejpozději během léta roku 1926 se

v rodině rozhodlo, že František odejde studovat do Prahy. A tedy také o tom, že se nejspíš už nikdy naplno nevrátí. Amalie Krieglová v roce 1928 vážně onemocněla a o rok později, v únoru 1929, umírá. František se tak ani nemá ke komu vrátit.

Podle všeho se zdá, že pro medicínu se rozhodl sám. Matka se patrně přimlouvala za práva, která slibovala lepší perspektivy pro další majetkové zajištění rodiny. Na vysokoškolská studia pro židovské studenty se ovšem na Ukrajině vztahoval antisemitský numerus clausus. Kriegla na univerzitu ve Lvově tedy vstoupit nemohli. A tak v létě 1926 hledal cestu, jak svůj sen naplnit. *Po kamarádech různě diskutoval, po známých se ptal, až se dozvěděl, že v Praze je možné se imatrikulovat na německé části Karlovy univerzity. Franta se sem rozjel, a to byl další životní předěl, protože sem přijel (a to vždycky vykládal) do jiného světa, do světa kultury a demokracie. Nazýval tu republiku ostrovem demokracie v Evropě. Přišel z antisemitského prostředí v Haliči najednou sem, kde normálně, jak říká: „Nabídli mi židli, řekli posadte se, co si přejete. Já jsem tu byl normální rovnocenný člověk s ostatními.“²³*

Kriegel se v roce 1926 tedy rozhoduje pro své první velké dobrodružství, jímž je odchod z domova. Ocítá se v situaci, která potkala v téže době mnoho lidí z toho regionu. Vykořenění. Opustili nejen své domovy, kam se už nikdy nevrátili, ale také své rodiny, které tak jako Kriegel už nikdy nespátřili, svůj jazyk, kterým už nebudou často ani soukromě mluvit, své náboženství, které mnozí vědomě zavrhnou a nahradí je jinou vírou, zhusta tou komunistickou, ztratí své přátele, své kořeny, své jistoty. Nemají nic nejen hmotně, ale ani kulturně. A tak hledají.

Spolužák komunista

Dvacátá léta, pro Kriegla doba mezi rodnou Haličí a přijetím nové identity v Praze, v mnohém určují jeho další osud. Ještě doma, na gymnáziu, se začal projevovat jako levicově smýšlející student. A jak přiznal po letech, jeho cesta k revolučnímu hnutí, tehdejší avantgardě, byla spíše citová než rozumová nebo nějak ideologicky fundovaná. Nevíme, co gymnaziální Kriegel rád četl, co

hltal, co jej oslovovalo. Je ale zřejmé, že své levicové sklony neprojevoval, tak jako i později, jen čtením nebo dokonce psaním, ale především činy a skutky. Jak jinak si vysvětlit jeho slova při vzpomínce na gymnaziální léta: *Zde se formovaly první cestičky k revolučnímu hnutí – nejdříve spíše citově, pudově, než teoreticky fundovaně. Platilo se prvními oběťmi, vyhazovy ze školy, zatýkáním, vězněním. Represe v podmínkách neřešených problémů jedny zastraší, druhé utvrzuje.*²⁴

Kdy se vlastně František Kriegel stal komunistou? Absolvoval podobnou cestu jako mnoho jiných současníků – tedy se začátky v socialistických nebo vyloženě anarchistických skupinách a hnutích? Nejspíš ne, podle všeho, co víme, se Kriegel rovnou sám profiloval jako komunista. V roce 1950 napsal – a je to jediný dohledatelný záznam, kde se k této otázce sám vyjadřuje –, kdy a jak se ke komunismu dostal. *Pod vliv hnutí jsem se dostal v patnáctém nebo šestnáctém roce svého života, kdy mě začal ovlivňovat a uvědomovat spolužák, o několik let starší než já, aktivní komunista. Dostal jsem se do styku s levými studentskými organizacemi a od mého příjezdu do Prahy jsem se zařadil do práce komunistických organizací zahraničních studentů v Praze I., Pařížská ulice. (...) Zúčastnil jsem se v té době akcí, manifestací, projevů a demonstrací strany, anebo stranou organizovaných.*²⁵ Začalo to tedy ještě na gymnáziu v Haliči díky jednomu politicky zapálenému spolužákovi.

Tak jako v celé poválečné Evropě, i v Haliči v té době hovoří především k duším mladých lidí bolševická revoluce v Rusku. Čím dál jsou od Moskvy, tím idealističtější o ní smýšlejí, mluví a sní. Jedno jim nelze upírat – k revoluci či aspoň revoltě proti starým pořádkům, proti rodičům, proti celému starému světu, který to přivedl k Velké válce, je nejvíce vedl mravní motiv. *Ten byl i v pozadí mého rozhodnutí přiklonit se ke komunistům,* píše Kriegel, *žádný teoretický poznatek mne tam v té době nevedl. Velmi mnoho jsem četl a všelicos. Ale v hlavě jsem ještě zdaleka neměl rozsvíceno. (...) Byla tu představa, že jen socialismus vyřeší situaci tisíců, jako jsem byl i já sám, že je nutno hledat východiska pro sebe, ale i pro druhé a nečekat, až to někdo vyřeší za mne a pro mne. Čekání nebo emigrace a řešení*

*vlastního a jen vlastního problému bylo možné a bez rizika. Cesta, kterou jsme (má aktivní generace) nastoupili, byla riskantní, ba někdy i velmi riskantní.*²⁶

A dějiny mu v dalších letech dávají za pravdu. Hledal lepší svět, spravedlivější, ohleduplnější k chudým, znevýhodněným a utiskovaným. Proti tomu stála hospodářská krize, vzrůstající se totalitní systémy, rozsáhlá migrace uprostřed Evropy a další a další lidé bez domova, bez jistoty, bez budoucnosti. Obvykle se v tomto bodě namítá: A co ta jejich Moskva, ta byla lepší? Kriegel odpovídá: *O Sovětském svazu jsme věděli jen to, co nám bylo prezentováno třeba Kischem, Fučíkem, Knickerbockerem²⁷ a tolika jinými. A v pekelném osvětlení hranic hořících knih, koncentráků, brutality, plynových komor bylo to kladné, co se o protipólu vědělo, jedinou kotvou.*²⁸

Nevěděli, neptali se, jak se jejich ideál změnil v diktaturu a proč se tak stalo. Doufali, že to není konec. Že jsou to porodní bolesti, které nakonec přivedou na svět to, co hledali – spravedlnost a rovnost. Ano, je to, jak sám Kriegel připouští, rozporuplná generace, možná jedna z nejrozporuplnějších. Část jde za snem a ideálem, část bezohledně za mocí, části vyhovuje slepá kázeň, kde na nějaké pochyby a mudrování není prostor. A těch i oněch se po letech vždy někdo zeptal, jak jste mohli tak žít? *Nejednou si tu otázku kladu, připouštěl Kriegel na sklonku života, nejednou se pokouším o odpověď. A zase se tlačí otazník nad správností a oprávněností formulace otázky: Jak jste mohli tak žít? Jak bylo možno za daných historických okolností jednat jinak? A v tom je i kus odpovědi: Jak jinak jsme měli?*²⁹

Prozřeli aspoň po letech, po tom všem, co komunistická diktatura napáchala v zemích, kde se narodili, i tam, kam odešli? Mnozí ne. A to nejen proto, že měnit názory v pozdním věku jde hůř než v mládí. Pro mnohé z nich bylo nepředstavitelné vystoupit ze sekty věřících v jedinou přijatou pravdu, že komunismus, nebo aspoň socialismus, je tu od toho, aby pomohl slabým a chudým. V tomto ohledu jsou skuteční komunisté z dob před druhou světovou válkou často lidmi věřícími, a lidé jako Kriegel byli přímo

ukázkovými příklady toho, jak taková víra, říkávalo se jí tehdy uhlířská, končí, kam své stoupence vede, a jak pak s nimi sama naloží.

Důstojný mladý muž

Československo má v době, kdy sem František Kriegel přijíždí, za sebou necelých osm let samostatné existence. Není tu vše ideální, je ale zřejmé, že pro mladého muže, který přišel z prostředí antisemitismu, bolševismu a zásadních sociálních nejistot, musí být tento svět fascinující. Sice tu jsou politické střety a spory, ale ty jsou právě jedním z lákadel, jsou to spory o věc a nejde v nich, tak jako v tehdejších Sovětském svazu nebo za pár let v Německu, o život. Je tu tolik nového v literatuře, v poezii, je tu vzrůstající se film, vysílá technologická novinka – rozhlas. Děje se toho tolik nového, moderního; modernita je jedním ze zaklínadel doby a mladí, progresivní lidé jsou tím vším přitahováni jako můra ke světlu. Umělecká avantgarda ukazuje nové směry a možnosti umění, myšlení. Technika ulehčuje život dosud nevídaným způsobem. A lidé, kteří toto všechno tvoří, kteří na sobě nesou znamení nového věku, hlásají levicovost, mnozí dokonce komunismus.

To, co ale skutečně politicky sílí, nacismus, s sebou, jak sami vidí, nese naopak nesvobodu, útisk, a nakonec i smrt. *Konec dvacátých let přináší ozvěny, a pak údery světové hospodářské krize s nezaměstnaností a s voláním po práci a chlebu. Začátek třicátých let je poznamenán nástupem fašismu k moci. Proud emigrantů potvrzuje hrůzy nacismu. Sociální problematika je akutní,*³⁰ poznamenává si Kriegel v črtách ke svému životu. *V tomto bouřlivém období a dění jsem žil, studoval. Jsem konfrontován (s) problémy života lidí, boje o chleba, požadavku práv člověka, jeho důstojnosti v různých podmínkách a formách. Zde ona kontinuita, která byla hlavním zdrojem a podnětem k mé účasti v hnutí a na tolika místech.*³¹

I když budeme dál sledovat Františka Kriegla do Prahy nebo na bojiště španělské občanské války, do Číny, Barmy, Indie, do vedení KSČ i do ordinace obvodního lékaře, a nakonec i do Moskvy v srpnu 1968, vždy to bude spojeno se stejnými slovy

a pohnutkami. Vždy to bude ono hledání důstojnosti pro člověka. Možná proto se v tolika vzpomínkách na něj to slovo objevuje. Lidé, kteří k němu měli v různých etapách jeho života blízko, často mluví o jeho důstojnosti. Jako by si kdesi na počátku řekl: budu důstojný, budu budit důstojnost, abych ukázal, že to je možné. Že i chudý židovský kluk z Haliče může být důstojným a váženým mužem. Lidskou důstojnost obecně vždy hledal a o důstojné podmínky pro život lidí usiloval.

2.

Medik v okovaných botách *Československá léta* 1926–1936

Evropou se nesla vlna revolučních politických nadějí. Tolik nových směrů v oblasti duchovní, myšlenkové, literatury, filmu, architektury, poezie atd. Při dekadenci jedné části světa se naděje upíraly k heslu „ex oriente lux“. Pohled se zjednodušoval na černé a bílé. Tehdejší „západní svět“ byl zatížen příliš těžkým kontem, než aby mohl být zdrojem alternativy. Dodejme k tomu (...) poválečný hlad, inflaci atd. Proud několika následujících roků relativního hospodářského zlepšení byl přerušen nástupem hospodářské krize konce dvacátých a počátku třicátých let, na něž navázal nástup fašismu v Německu se všemi důsledky.¹

František Kriegel

Pokud jsem v předešlé kapitole psal, že poznat Krieglovo dětství a mládí je pro nedostatek relevantních pramenů problematické a výsledný obraz zůstává mozaikovitý, mezidobí let 1926 a 1936, tedy jeho první pražský pobyt od přijetí na univerzitu do odchodu do Španělska, je na tom ještě hůř. Kriegel studuje, zápolí se sociálními problémy, vstupuje do KSČ, začíná působit jako lékař. Nepíše články do novin, není viditelným funkcionářem, neřeční na shromážděních, a ani později na toto období nijak rozsáhle nevzpomíná. Kriegel jako figura se v archivech a vzpomínkách pamětníků zjevuje obsáhleji až v roce 1936, svým vstupem na bojiště španělské občanské války. V bodovém náčrtu, v onom ventilu duše, bez detailního vysvětlení k tomuto údobí svého života poznamenává opět jen několik slov jako *práva, medicína, rodina, která zůstává v Sovětském svazu, vzpomínky na studentská léta, složení a úroveň fakult, vlastní působení ve 20. a 30. letech, sionismus a komunismus, vstup do strany*.² Co však chtěl říci ve svém životopise, o tématech jako *světová krize a účinky, (...) osobní vývoj v tomto období, medicínský a duševně* nebo *Hitler, proud uprchlíků, mocenské boje ve státě*,³ to se můžeme jen domýšlet.

Mezi českými a německými nacionalisty

Začneme tedy tím, proč Kriegel do Prahy přijel, studiem. Zapisuje se na pražskou německou univerzitu; důvody byly zjevné – německy se mluvilo doma,⁴ česky se teprve učil. Podle vzpomínek se měl nejprve v Praze pokoušet o práva, a to na přání matky, záhy ale přestoupil na medicínu. Studentem Německé univerzity v Praze je imatrikulován v listopadu 1926, tedy záhy po příjezdu. Na konci semestru již skládá první zkoušky. Tři předepsané rigorózní zkoušky pak složil 6. února 1930, 28. února 1933 a 1. června 1934. Promoval o týden později.⁵

Německá lékařská fakulta byla největší fakultou německé části univerzity, protože na ní studovalo nejvíce studentů. Měla i největší podíl mediků židovského původu, v některých obdobích šlo až o polovinu. Působila zde řada významných profesorů.

Anatomii či embryologii například Kriegla vyučoval Otto Grosser, v letech 1928/1929 a 1934/1935 rektor pražské německé univerzity, spoluautor pojmu Hoyer-Grosserovy orgány, který se později zapletl s nacionálním socialismem. Zkoušky z histologie skládal u Alfreda Kohna, který se do dějin lékařství zapsal především objasněním významu a původu příštítných tělísek a řadou dalších objevů, za které byl mezi roky 1930 až 1932 coby jeden ze zakladatelů endokrinologie třikrát nominován na Nobelovu cenu za medicínu. Válku pak Kohn pro svůj rasový původ musel trávit v Terezíně. Lékařskou chemii a biochemii Kriegla vyučoval Richard von Zeynek, průkopník diatermie, jedné z metod elektroléčby. Na škole působil také Arnold Pick, objevitel Pickovy choroby, nebo neurolog Oskar Fischer, který jako první popsal klinický obraz Alzheimerovy choroby.

Z pozdějších vzpomínek Krieglovy manželky Rivy vysvítá další důvod, který jejího muže vedl ke studiu vysněné medicíny. Brzy po příchodu do Prahy podle ní totiž zjistil, *že je možno v Praze studovat medicínu a současně při tom bylo snazší získat nějakou práci k zajištění obživy, protože matka v žádném případě neměla možnost jej ani dost málo podporovat. Když se rozhodl takřka s holýma rukama odjet do Prahy, matka pracně sehnala 500 Kč a šest bílých košil, aby alespoň něco pro něho mohla udělat.*⁶

Aby uhájil skromné živobytí, byl Kriegel podle všeho, co o tomto jeho období víme, nucen chopit se každé pracovní příležitosti, aby svou existenční situaci aspoň nějak vylepšil. Psal adresy na obálky v kancelářích, pomáhal v ševcovské dílně, na stavbách, vykládal vagóny.⁷ Jedním z mála drobných výdělků bylo například nošení cihel při výstavbě pražské spořitelny na Václavském náměstí. Na konto této své činnosti později občas žertem poznamenával, že spořitelna na Václavském náměstí je budova tak pevná, protože tam nosil cihly.⁸ Často pravděpodobně využíval možnosti levného stravování v charitě nebo ve studentských spolcích. Prodával také párky na fotbalovém hřišti, ale podle všeho si víc hleděl fotbalu a vydělal málo. Ostatně po celý život byl vášnivý fotbalový fanoušek.

Také bydlení si musel zajistit nenákladné, a tak namísto v Praze nebo na koleji bydlel v Radotíně, kde byl nájem pokoje o poznání levnější.⁹ Oblékal se po vetešnictvích, koupit si mohl jen boty za 29 Kč. *Dovedete si představit, jaký rámus působily cvočky, kterými byly okované, například na patologii. Budil tím pozornost, která mu zrovna příjemná nebyla.*¹⁰ Bílé košile od matky se samozřejmě pomalu rozpadávaly. Začínaly starosti s ošacením. Jeho bytná mu doporučila, aby si kupoval černé kalikové košile. Na černých totiž tak brzy není vidět špína, víc vydrží – a hlavně jsou levnější. Někdy vzpomínal s humorem, jak směšně vypadal v *novém* obleku – kapsy byly buď moc dole, nebo nahoře.¹¹

Student Kriegel se ale navzdory svým finančním možnostem neodříkal ani kulturního a společenského života. Protože měl rád divadlo, chopil se příležitosti dělat statistu v Národním divadle nebo na Smíchově, čímž občas získával volné vstupenky k stání. Jakmile měl volný večer, trávil jej v divadle – v kapse nakrájené kousky chleba, které pak v přestávkách na schodech večerel. *V dobré náladě nám někdy s humorem říkal, že Národní divadlo má tak dobrou úroveň proto, že on tam už v druhé polovině dvacátých let vystupoval.*¹²

Přes to všechno nelze říct, že by Kriegel během svého studia pochyboval o správnosti svého rozhodnutí opustit domov a vydat se do neznáma. Opakovaně tvrdil, že její při tak nuzných osobních poměrech Praha fascinovala. *Okamžitě pocítil rozdíl mezi fašistickým a demokratickým státem. Všechny instituce se k němu chovaly jako k rovnoprávnému občanu – nikde žádná diskriminace,*¹³ znamenala po letech jeho manželka Riva, i když zvláště o dovětku s diskriminací lze pochybovat, neboť například antisemitismus nebyl ani prvorepublikovému Československu nijak cizí, do druhé republiky se nicméně omezoval v zásadě na projevy xenofobie nebo kulturního antisemitismu.

Na univerzitě se ale na přelomu dvacátých a třicátých let Kriegel nutně setkává s vlivem dvou fenoménů, které ve střední Evropě v té době sílí – s nacismem a komunismem. Jeho volba je zřejmá, nicméně je to poprvé, co se sám ocitá v situaci, kdy musí volit, kde

bude stát a jak se zachová. Kriegel si uvědomuje, že budoucnost bude muset konflikt těchto dvou ideologií vyřešit, jinak spory, které poznává i v univerzitním prostředí, nepominou.

Ostatně téma migrantů a cizinců na našem území bylo už před nástupem Hitlera k moci v Německu problematické a patřilo k jednomu z momentů, na nichž se soudobá československá společnost v letech hospodářské krize štěpila. Odpor proti židovským studentům z východní Evropy se projevil například v demonstracích proti velkému počtu těchto studujících na českých vysokých školách v roce 1929. Za přísnější protižidovský numerus clausus se demonstrovalo nejen v Praze, ale také ve Vídni, Berlíně i na Jagellonské univerzitě v Krakově. Národní listy 2. listopadu 1929 referovaly o konfliktech zahraničních studentů s vedením ymkařského Studentského domova Na Slupi, kde působila také komunistická Progresivní skupina a v ní mladý Kriegel.¹⁴ Dne 14. listopadu 1929 se konaly protižidovské demonstrace na fakultách a skončily útokem asi 50 hakenkrajclerů opět na Studentský dům Na Slupi. O týden později, 21. listopadu, se sešli studenti lékařské fakulty UK a Spolku posluchačů strojního a elektrotechnického inženýrství i technici z Karlova náměstí a po poledni demonstrovali na Václavském náměstí. Policie shromáždění rozehnala.¹⁵

Od lékařství je k politice jen krok

Již na studiích se Kriegel zapojuje poměrně brzy do činnosti tzv. Kostufry, tedy komunistické studentské frakce, která od roku 1922 sdružovala studenty vysokých škol sympatizující s právě ustavenou KSČ s cílem řídit politiku na vysokých školách podle komunistického programu. Studenti tehdy vášnivě diskutovali o různých problémech: mezi jiným i o antisemitismu, o řešení židovské otázky, řešení dalších národnostních problémů atd. V levicových kruzích zavládl názor, že ne sionismus, ani nacionalismus, ale jen komunismus může tyto problémy vyřešit.¹⁶

Vedle Kostufry se Kriegel záhy po svém příjezdu do Prahy dostává do kontaktu také s dalšími levicovými studentskými organizacemi a brzy se zařadí do práce komunistických organizací

zahraničních studentů, tehdy soustředěných kolem Ústředního svazu židovských akademiků v Praze v Pařížské ulici. Pozdější československý diplomat Otto Klička ve své vzpomínce na léta strávená v Kostufře po Krieglově boku nastiňuje náladu, v jaké tito tehdy mladí komunisté své první politické angažmá prožívali: *Poprvé jsme se viděli ve studentském levicovém hnutí v polovině třicátých let. Na jménech tehdy nezáleželo. Jejich nositelům také nezáleželo vůbec na poctách, okázalosti nebo osobním prospěchu. Pouze na vzdělanosti, čestném přesvědčení a službě ideálu.*¹⁷ Víc napoví vzpomínka dcery literárního historika, muzikologa a politika Zdeňka Nejedlého, lékařky Zdenky Nedvědové: *Jsem asi z těch několika málo žijících lidí, kteří Františka Kriegla znali už ze studijních let, z Kostufračských akcí. Později jsme se scházeli na stranických podnicích zaměřených zejména ke zdravotnickým a sociálním problémům. Jako komunističtí lékaři jsme byli organizováni převážně v komunistické lékařské frakci, a to společně s lékaři německé národnosti. František však byl členem dělnické buňky, v níž byl instruktorem.*¹⁸

Zde, v tzv. Progresivní skupině, jak si toto uskupení říkalo, se Kriegel poznává také se Stanislavem Budínem. Ten pak ve svých memoárech vzpomíná na Kriegla právě ve spojitosti s Progresivní skupinou mladých komunistů. Tento kolektiv mladých levicových zahraničních studentů v Praze sloužil především jako diskusní platforma, kde se řešily nejen otázky sionismu či komunismu a přílnutí k tomu či onomu, ale také třeba aktuální politické procesy v Moskvě a jejich ohlas u nás nebo sociální tematika. Ta se tu objevovala velmi výrazně, což bylo dáno jednak světovou hospodářskou krizí samou, jednak tím, že právě tito studenti její dopady zažívali sami na sobě. Nejednen z nich si při diskusích ve studentském domě Na Slupi, kde se Progresivní skupina scházela, uvědomoval, že sám stojí před volbou, zda pokračovat ve své neutěšené sociální situaci utečence bez majetku, vlasti, rodiny a dalšího ukotvení, které domácí studenti nepociťovali, nebo zda se rozhodnout pro cestu, která přinese ve svém důsledku řešení. To často viděli ve světové revoluci rovnou zde v Evropě.

Sociální a existenční neukotvenost při jejich rozhodování hrála nepopíratelnou roli. A komunistická strana nabízela rychlé řešení jak aktuálně, tak do budoucna, až se její vize naplní.

Progresivní skupina nebyla pro své členy prostorem pouze pro debaty, četbu Marxova Kapitálu, Bucharina, Stalina, Trockého, Radka a dalších ideologů světového bolševismu, ale také pro první reálné politické kroky. A k těm také došlo. V Praze vedle této Progresivní skupiny existoval už zmíněný Ústřední svaz židovských akademiků, ke kterému se Kriegel během svých studií hlásil také. Ještě před jeho příchodem však Progresivní skupina svaz, toto výrazně prokomunistické uskupení studentů, ovládla. Pro svou činnost potřebovali zahraniční studenti především legální základnu. Sami, cizinci a navíc komunisté, neměli na povolení své činnosti a její legalizaci u nás šanci. První republika a její policie se narůstajícímu vlivu komunistů snažila bránit, jak se jen dalo, a podobné aktivity potírala. Ovládnutím svazu získala Progresivní skupina nejen legální bázi, ale také zázemí v Pařížské ulici a finanční prostředky, které svaz do té doby čerpal především od movitých židovských podnikatelů.¹⁹ Do čela svazu sice zvolili československého občana, aby na převzetí svazu cizími studenty neupozornili státní moc, ale i toho do funkce delegovala Kostufra, tedy organizace napojená na komunistickou stranu. Nápomocní byli ostatně přední komunističtí funkcionáři působící hlavně mezi mládeží: Ivan Sekanina, Otto Synek a Závaš Kalandra.

Už zde se Kriegel setkává s lidmi, kteří jej později budou provázet na jeho politické dráze. Manželkou komunistického právníka Ivana Sekaniny byla od roku 1935 aktivistka levicového studentského hnutí a také členka Kostufry Gertruda Sekaninová-Čakrtová. Oba manželé Sekaninovi se později angažují ve Výboru na pomoc demokratickému Španělsku, měli tedy ke Krieglovi už v období před rokem 1936 více než blízko. Také životní dráha Otto Synka se s tou Krieglovou přinejmenším prořála. V roce, kdy Kriegel přichází do Prahy, je Synek pracovníkem Komsomolu, a po návratu z Mezinárodní leninské školy v Moskvě působí od roku 1930 jako ústřední sekretář Komsomolu a redaktor jeho

tisku *Mladá garda*. Policejní zprávy z té doby jej označují jako *aranžéra komunistických pouličních výtržností*.²⁰ Závěš Kalandra, tento styčný bod mezi KSČ a avantgardou, působil od roku 1925 ve vedení Kostufry, v roce 1929 se stal šéfredaktorem *Rudého večerníku* a redaktorem *Rudého práva*. Postupně se ale ve třicátých letech jako stoupenec společné fronty všech socialistických stran proti fašismu dostává do sporů s vedením KSČ a v roce 1936 je ze strany vyloučen.²¹

Kriegel coby mladý komunistický agitátor získává v Progresivní skupině podporované Kostufrou zázemí pro politickou práci. A to také zafunguje jako odrazový můstek ke členství v KSČ, které, jak je zřejmé, bylo v té době umožněno nejen občanům státu, ale také cizincům, kteří zde působili, ostatně zcela v duchu komunistického internacionalismu.

Počátek třicátých let tak znamená pro Kriegla také první zásadní krok na další cestě za jeho politickým angažmá. V roce 1931 vstupuje do komunistické strany v přesvědčení, že tato strana je *pravdivá, čestná, že bude vytvářet podmínky pro šťastnější život lidí – jak hlásala ve svých prohlášeních a teoriích. (...) Byl instruktorem pražského kraje pro řadu závodních a uličních buněk, zejména v dělnickém prostředí Libně, Vysočan, Pankráce a Krče*.²² Uplynuly sotva dva roky od chvíle, kdy vedení KSČ převzal Klement Gottwald a jeho „karlíňští kluci“, tedy radikální komunisté, kteří stranu odklonili od jejích sociálnědemokratických kořenů a zakladatelů. Brali se za stalinské vedení v Moskvě, od něhož ostatně čerpali už v té době prokazatelně nemalé prostředky.²³ Kvůli jejich dravému stylu politiky se ale KSČ od roku 1929 potýkala s masivním poklesem členské základny. Opustilo ji až osmdesát procent členů, a také tento problém muselo Gottwaldovo vedení řešit, což se projevilo právě nábořem mezi mladými lidmi, cizinci a studenty, kterým byla tehdy KSČ vysloveně otevřená.²⁴

Protože se KSČ na počátku třicátých let pro své protistátní postoje ocitala střídavě, ač parlamentní strana, na pokraji zákazu, museli budoucí funkcionáři po přijetí do KSČ podstoupit například výcvik a školení, jak unikat zatčení, jak při něm nic

neprozradit, jak zajišťovat ilegální byty, jak si vybrat spolehlivé důvěrníky, jak šifrovat, šířit materiály, jak používat neviditelný inkoust a Morseovu abecedu apod. Mladí komunisté jako Kriegel se tak nesetkávali s úřednickým prostředím politického sekretariátu, ale s konspirací na hranici ilegality. K tomu politická školení a výuka, jak získaná dogmata a poučky dál šířit mezi dělníky na závodech a v továrnách, což právě mladý lékař Kriegel v této době dělal. *My jsme byli přesvědčení komunisté, my jsme šturmovali nebe. My jsme věřili, že v boji vybudujeme nový svět, naplňoval nás hluboký životní optimismus, domnívali jsme se, že neexistuje překážka, kterou bychom nezdolali, neexistuje otázka, kterou bychom nemohli zodpovědět,*²⁵ popsal pocity své generace Stanislav Budín.

Jakmile byl v červnu 1934 František Kriegel promován doktorem všeobecného lékařství,²⁶ začíná pracovat jako lékař První interní kliniky v Praze u profesora Schmidta. Současně je zaměstnán v ambulanci První pražské nemocenské pojišťovny smluvních úředníků a zřízenců v Praze, kde začíná jako asistent doktora Maxmilianu Laufera, otce později populárního normalizačního zpěváka Josefa Laufera. Jedním z jeho kolegů je doktor Bedřich Kisch, bratr novináře Egona Ervína Kische. S oběma, Laufrem i Kischem, se zakrátko setká na bojištích ve Španělsku a s Bedřichem Kischem podstoupí také válečnou anabázi na Dálném východě a zůstanou celoživotními přáteli.²⁷

I když mu obě jeho dominantní činnosti, medicína a politika, přinesou nejednu nepříjemnost a obě jej nakonec, každá po svém, ohrozí v dalších letech i na životě, je zřejmé, že se jim oběma Kriegel věnoval s vášní a nasazením. Ostatně sám o medicíně vždy mluvil jako o krásném, milovaném povolání, které má k tomu druhému, k politice v jeho pojetí, víc než blízko, zhusta obě splývají v jedno. *Od výkonu lékařství bývá jen krok k pohledu na sociální a tím i politické aspekty. Obojí je náročné na čas. V té souvislosti vzpomínám na odpověď jednoho z mých přátel, který jako velitel odpovídal na nářky, že na splnění úkolů nestačí čas. Den, říkal, má 24 hodiny a kromě toho je i noc. Vztah lékař–pacient má zvláštní, mimořádné, jedinečné rysy. Neznám druhé povolání, v němž by*

*jeden člověk (pacient) se odevzdával do rukou druhého (lékaře), který někdy rozhoduje o životě, zdraví svého pacienta. Tento vztah vytváří, zejména v mezních situacích, stav zvláštního napětí a vypětí duševního i fyzického. V politice se rozhoduje a spolurozhoduje nikoli o jednotlivci, ale o mnoha lidech, o pracovních odvětvích, někdy o osudech země a lidí.*²⁸

A tak už na začátku obou kariér svého života stojí Kriegel rozkročený mezi ordinací a politikou. Dopoledne je v ambulanci nemocenské pojišťovny, odpoledne na klinice profesora Schmidta a po večerech a volných dnech působí ve straně.²⁹ Mezi soudruhy, které zde potkává a ke kterým má nejbližší, patří v té době lékař Dr. Max Winternitz, syn znalce sanskrtu Morize Winternitze a Krieglův spolužák z pražské německé univerzity, kterého zná také ze spolupráce v lékařské sekci Levé fronty, sdružující levicově orientovanou inteligenci. Od začátku roku 1933 byl pak Kriegel stranou přidělen jako instruktor stranických organizací, mimo jiné v průmyslové Libni a v Českomoravských strojárnách. Jeho spolupracovníkem tu je i mladý Antonín Novotný, od roku 1929 důvěrník městské organizace Letňany a později okresní důvěrník pro Karlín, od roku 1933 člen krajského výboru KSČ v Praze,³⁰ s nímž Kriegel spojí svou politickou dráhu také po druhé světové válce. Kriegel během svých studií i po nich opakovaně žádá československé úřady o uznání trvalého pobytu. Povolení pro dobu studia skončilo a on nadále zůstává Polákem. Z pozdější zprávy Státní bezpečnosti vysvítá, že *po ukončení studií a nástupu na kliniku žádá Kriegel o trvalý pobyt, což je mu ale zamítnuto a je mu nadále pobyt jen prodlužován. Důvodem odmítnutí bylo, že žádá o pobyt jen z existenčních důvodů a jinak jej k republice nic neváže.*³¹ Úřady patrně neměly příliš ochoty zabývat se tím, jestli jeden mladý lékař, navíc komunist, si svou novou vlast opravdu osvojil, jestli ji přijal za vlastní a jestli se náhodou za těch deset let nestal Čechem volbou.

V Evropě se schylovalo k další válce a mladý lékař pochopil, že svět, který jej v meziválečné Praze tolik oslovil, je ohrožen. Odešel spolu s dalšími dobrovolníky do prvních bojů nového světového

konfliktu, do Španělska. Ve chvíli, kdy se zdá, že dosáhl svého – stal se lékařem, a mohl by pokračovat v poklidu ve své práci, opouští Kriegel už podruhé v krátkém čase získané jistoty a vydává se do občanské války jako frontový lékař.

3. Žulový blok plný ohně *Španělsko 1936–1939*

I když kolem padaly bomby, jeho hlas se nezachvěl. Byl jako žulový blok plný ohně, jenž se změkčoval jen u raněných. Na sběrných bodech v přední linii se skláněl nad nosítky, dával cigarety těm, kdo mohli kouřit, a mluvil s nimi laskavým hlasem. Mimo krvavé bojiště nestrpěl sebemenší sentimentalitu. Jeho hlas byl jako hrom, když při nějaké chybě zvolal: Chlapče, jsi voják a ne dítě! Ale hned potom se mne ptal na mou dívku. Zvláštní bylo, že nikdy nemluvil o politice ani o náboženství.¹

Jaume Ministral Masia

Vzpomínka Krieglova spolubojovníka ze Španělska Jauma Ministrala Masii vystihuje jednu rovinu, která se v bojích na Pyrenejském poloostrově u Františka Kriegla poprvé projevila naplno – odvahou. A s ní spojenou tvrdostí, přísností, ale ne nelidskostí. Byl si jako lékař vědom, že pokud má skutečně pomáhat, musí odolat. Strachu, válce, nejistotě, ale třeba i intrikám. Když po letech na svou španělskou anabázi vzpomínal, popsal proces, jaký se v něm a v dalších lékařích postupně formoval: *Smrt, bolestná, se stává samozřejmostí, součástí života. To, co se každý den, každou hodinu opakuje, to, co každý sám očekává s nadějí, že jemu se to snad nestane, se sděluje suše, běžně, bere na vědomí. Zde již sentiment odpadá. Snad vytvoří další vrásku na obličejích, člověk zatvrdne více v nenávisti k nepříteli.*²

Ikdyž to byla právě komunistická ideologie, která jej do Španělska přivedla, projevil se zde spíše jako lékař, a především zdatný organizátor, než jako politik. Nejel do Španělska, jak sám říkal, hledat pravdu. *Byl jsem si vědom, že tam probíhá tvrdý, obětíplný boj. (...) Odchod byl logickým závěrem mravního postoje – prýštil z přesvědčení, že proti fašismu nestačí mluvit, psát, ale že je třeba jednat i se zbraní v ruce. Tam probíhalo střetnutí – tam jsme patřili.*³

Demokracie je, když vládneme my

Španělská občanská válka začala 17. července 1936 v severoafrické Melille, když proti legálně zvolené republikánské vládě Lidové fronty vojensky vystoupila část důstojníků španělské armády. Začal tříletý konflikt, který stál tisíce životů. Občanská válka nespadla z nebe a nebyla jen, jak je stále hojně uváděno, předzvěstí druhé války světové. Měla své vnitřní příčiny a prameny. Jak připomíná historik Jiří Chalupa, výkladů, proč právě Španělsko začalo etapu horké války na evropském kontinentu, je několik. Počínaje romantizující teorií, která tvrdí, že už od 19. století tu vedle sebe žila dvě Španělska – společnost rozdělená mezi liberály upírající zrak k Evropě a konzervativce lpící na tradicích. Rozdělení vygradovalo ve veřejně hlásaná hesla typu *jedno Španělsko musí zemřít, aby to druhé mohlo žít*, což byla otevřená cesta ke genocidnímu střetu

bez šance na velkorysost jeho vítězů. Vedle této vize můžeme o španělské občanské válce mluvit také jako o střetu tří koncepcí dalšího směřování Španělska – Revoluce, Reakce, nebo Reforma? Jsou tu ale i sofistikovanější přístupy hledající individuální odpovědnost u těch, kteří mezi světovými válkami Španělsku střídavě vládli nebo jeho politiku ovlivňovali. Ti i oni totiž především svou exaltovanou rétorikou a planými gesty vyhrotili situaci tak, že nebylo návratu. Ve španělské politice dvacátých a třicátých let to často vypadalo tak, že *demokracie znamenala v podstatě synonymum pro vládneme my*.⁴

Svou roli v celkové situaci Španělska před vypuknutím občanské války hrál také fakt, že v únoru 1935 zde vznikla jednotná Lidová fronta spojující široký blok levicových republikánů, socialistů, komunistů, syndikalistů s odbory, Dělnickou stranou marxistické jednoty s mladými socialisty. Španělská Lidová fronta v únoru 1936 vyhrála v parlamentních volbách a sestavila vládu, kterou vedl nejprve umírněný Manuel Azaña a po něm levicový José Giral. S tím se konzervativci a především armáda nehodlali smířit. Jejich nespokojenost byla vhod Hitlerovi a Mussolinimu, kteří se obávali posílení vznikajícího jednotného levicového bloku, jenž nahrával Kominterně a Stalinově moskevské vládě a jejím zahraničním ambicím a snahám o mezinárodní odblokování vlastních pozic, na počátku třicátých let už i tak úspěšným.

Člověk tu cítil zvláštní hrdost sám na sebe

Pět měsíců po vypuknutí války, když už se všechny pestré politické síly Španělska postaví proti sobě v bratrovražedném konfliktu, 10. prosince 1936, stojí František Kriegel před hlavním střediskem sítě mezinárodních brigád v Albacete v jihovýchodním Španělsku, přibližně na půli cesty mezi Madridem a Valencií. *Na Albacete do smrti nezapomenu*, zapsal si do deníku Vendelín Opatrný, komunist a jeden z prvních československých dobrovolníků ve Španělsku. *Člověk tu cítil zvláštní hrdost sám na sebe a na ostatní kolem. Všechny nás prostě spojovaly shodné myšlenky, což se v životě povede*

*jen málokrát.*⁵ Organizovalo se tu první školení zdravotnických sil dobrovolníků, kteří byli vybavováni potřebným materiálem. Základna, nebo jak jí interbrigadisté říkali *kádrservis*, byla místem, kde se soustřeďovali vojáci, zdravotníci, materiál a dopravní prostředky a odkud se prováděla distribuce v dohodě s veliteli frontových jednotek.⁶

Základnou prošlo během války více než pětaticet tisíc dobrovolníků z třiapadesáti zemí. Mnozí, tak jako Kriegel, doufají, že jejich vítězstvím začne také nová, lepší a spravedlivější doba. A někteří v tom vidí šanci, že to bude doba vyloženě jejich. Už tady v sobě nesou zárodky pozdějších frakčních bojů. Přinesli si je už ze zemí, odkud přijeli.

Většinou zůstanou bezejmenní a přinejlepším polozapomenutí. Ale občanská válka ve Španělsku má také své slavné postavy. Republikánské armádě s výzbrojí a zvláště leteckou podporou pomáhal francouzský spisovatel André Malraux, dopisovatelem ze španělské fronty byl Antoine de Saint-Exupéry, své životní fotografie zde pořídili Robert Capa a Gerda Taro, v britských jednotkách bojoval George Orwell, německé levicové interbrigadisty přijel podpořit i mladý socialista Willy Brandt. Z USA dorazil Ernst Hemingway nebo také John Dos Passos. Spolu s nimi v madridském hotelu Florida bydlel zástupce moskevské *Pravdy* Michail Kolcov, agent NKVD, po návratu ze Španělska zastřelený ve stalinských procesech. Kriegel, nebo jak mu zde zase říkali „Franz“, některé z nich potkává osobně. *Hemingwaye jsem poznal na frontě v Ebru a v Barceloně. Byl to neobyčejně statečný člověk, živý, vášnivý diskutér. Šel si sbírat dojmy až k frontě. Znal jsem se velmi dobře s Egonem Ervínem Kischem. Ten byl vždycky tam, kde byla mela. Jako lékař tam působil i jeho poslední žijící bratr dr. Bedřich Kisch. Seznámil jsem se také s Ludwigem Rennem.*⁷

Všechny je oslovila romantika boje republikánského Španělska a demokracie jim splynula s komunismem, to vše pod praporem boje proti společnému nepříteli. Nemalou skupinu tvořili komunisté a jejich sympatizanti. Samotný vznik interbrigád byl úspěchem propagandy mezinárodního dělnického hnutí. O vznik

mezinárodních brigád se zasadila Kominternu a mnozí její čelní představitelé jako francouzský poslanec Maurice Thorez, Luigi Longo, André Marty, Georgi Dimitrov nebo Walter Ulbricht. Oficiálně interbrigády vznikly 22. října 1936 a Kriegel tak patřil k první vlně československých dobrovolníků, kteří na Pyrenejský ostrov dorazili.⁸ Náborem i logistikou dopravy dobrovolníků do Španělska byly pověřeny národní komunistické strany, které si uvnitř svých struktur vytvořily specializované týmy, jež měly odchody bojovníků na starosti.

Kus chleba posypaný solí

Když se po letech Kriegel doma v Praze ve vzpomínkách vrací k pohybným, které ho přivedly k rozhodnutí odjet do Španělska, připomíná si, že to bylo mimo jiné i heslo španělských komunistů, se kterým šli v roce 1936 do voleb: *Obrana národní nezávislosti a demokracie, zachování jednoty demokratických sil*. Kriegel byl, tak jako mnoho podobných komunistů u nás, přesvědčen, že spojení sociálních demokratů a komunistů by mohlo zafungovat jako hráz proti nacistům a fašistům po celé Evropě a Španělsko se mu v tu dobu jistě jeví jako země, kde by se toto mohlo uskutečnit. V Praze prožívá a sleduje vzpouru generálů a náznaky blížící se občanské války, a především zásadní roli španělských komunistů v nastávajícím boji. *Strana byla duší obrany Madridu v listopadu 1936. Bez její organizace, mobilizační, výchovné práce by Franco býval byl vstoupil do Madridu. To, co se fašistům nepodařilo bojem – mu po bezmála třech letech umožnila teprve zrada tzv. západních demokracií (smutně potvrzené v přibližně stejné době i na naší kůži – byl to konec roku 1938, začátek roku 1939) a zrada vlastní buržoazie,*⁹ poznamenává si po válce do deníku. Sleduje první boje ve Španělsku nad řekou Jaramou a Guadajary, hltá noviny a rozhoduje se, že nezůstane stranou.

Už samotný odjezd do Španělska nebyl bez rizika. Vysílání československých občanů do vojenské služby jiného státu bylo nelegální, a to nejen proto, že se Československo v roce 1936 hlásilo k politice *neintervence*. Toto jednání bylo v rozporu s právními

normami¹⁰ a trestalo se vězením od šesti měsíců do pěti let. Československá republika se snažila zamezit ilegálnímu odjezdu dobrovolníků nejen z čistě vojenských, ale také z politických důvodů. Policie se oprávněně obávala, že dobrovolníci nejedou za Pyreneje pouze bránit tamní křehkou demokracii, ale také pomáhat vítězství komunismu. Po návratu do svých zemí by se mohli stát instruktory v komunistických přípravách na puč nebo výtržnosti. To se ale Františka Kriegla netýkalo, občanem státu nebyl, zůstával Polákem v Praze a jako takový odjet mohl v zásadě beztravně. Z Prahy odjel podle vzpomínky Františka Janoucha vlakem. Ilegální odjezdové trasy dobrovolníků z Československa zpravidla vedly přes Rakousko a Švýcarsko do Francie.

Mezinárodní dobrovolníky ve Španělsku muselo přivítání, jehož se jim minimálně od části obyvatelstva dostávalo, utvrdit v přesvědčení, že jsou na správné straně. Leopold Hofman ve svých vzpomínkách líčil cestu na základnu v Albacete vyloženě s nadšením: *V přeplněných vagónech, do kterých pražilo jižní slunce, jsme trpěli neukojitelnou žízní. Ale nic nemohlo utlumit dychtivost, s níž jsme vnímali dojmy z nové krajiny. Španělské obyvatelstvo nás vítalo všude, kudy jsme projížděli. Na každé stanici, kde vlak zastavil, se konaly krátké improvizované schůze; Španělé nás zdravili a děkovali, že jim přicházíme pomáhat proti fašistům, my jsme zase slibovali, že uděláme všechno, abychom je neklamali. Pak přicházeli ženy a starci s ovocem, nápoji nebo potravinami. Přirozeně že nikde nechyběly děti.*¹¹

Ze základny mezinárodních brigád v Albacete Kriegla po základním proškolení pošlou nejprve k jedenácté mezinárodní brigádě. Když je dr. Imre Beer „Gorian“, zpočátku zástupce a později šéflékař této brigády, jmenován v polovině února 1937 náčelníkem zdravotní služby patnácté divize, Kriegel nastoupí na jeho místo a zůstane do června šéflékařem jedenácté mezinárodní brigády. Dne 9. března 1937 je povýšen do hodnosti kapitána. V květnu až červnu 1937 vzniká nová divize – pětačtyřicátá. Když je šéflékař této divize dr. Heilbrunn 11. června 1937 zabit na frontě u Huesky, Kriegel, který byl mezitím povýšen na majora, je přeložen, aby

nastoupil na jeho místo, a zůstane už do konce bojů šéflékařem čtyřicáté páté divize. V roce 1938 dostává tento statný muž, ten *žulový blok plný ohně* v poněkud upnuté uniformě – na fotografiích to někdy vypadá, že jeho přesnou velikost neměli – legitimaci Komunistické strany Španělska.¹²

Bojuje na frontách u Madridu, Extremadury, Aragonu nebo Cataluňi. Ředitel sanitní služby armády na Ebru, lékař a major Fernando Priego López, pod kterým Kriegel sloužil v březnu a dubnu 1938, na konci války ve svém dobrozdání o Krieglovi píše, že *v každé době osvědčoval znamenitý postoj vojenský a nadšení pro své povolání*.¹³ Až na místě se také za pochodu učí jazyk; když přijel, neuměl španělsky ani slovo. *Během roku mluvil s ohromující lehkostí. V létě 1938 se začal učit katalánsky – a naučil se. Byl energický, rozhodný, dominantní. Svým pohledem každého donutil k poslušnosti. Vykládalo se, že v Extremaduře zápasil se Stopczykem, Polákem mohutným jako on sám. Musela to být nádherná bitva obrů, titánů*.¹⁴

V roce 1969 otisknou španělské noviny *La Vanguardia española* vzpomínku jednoho z nejbližších Krieglových pomocníků na španělské frontě a konstatují, že není divu, že byl nedávno vyloučen z KSČ – poté, co se zastal své země v srpnu 1968. U člověka jako on se ani nedalo nic jiného čekat. Kdo ho ve Španělsku poznal, nemohl se ani později divit, že s Krieglem bylo těžké hnout. *Poznal jsem jej za deštivé noci v září 1937. Když se dozvěděl, že jsem Kataláncem, zdravotnický praktikant a učitel, podal mi ruku a vyzval mne, abych šel za ním. Spolu s ohromným chlapem, který se jmenoval Ángel Cayuelas, jsem byl po 20 měsících jeho sekretářem. Fyzicky silný, světlavý, korpulentní. Člověk, který nepotřebuje odpočívat ani spát. Dobrý žaludek. Když nebylo hotové jídlo, vzal si kus chleba, posypal solí a s chutí jej kousal. Říkal, že chleba se solí obnovuje vydanou energii. Já jsem to nikdy nezkusil. Někdy vyňal ze svých bezedných kapes tabulku čokolády a rozdělil na dvě stejné půlky, jednu dal mně a sám jedl druhou*.¹⁵

Krieglovi pomocníci a spolupracovníci z řad Španělů i po letech vzpomínali na to, jak jejich „Franz“ nehleděl na boje a především zachraňoval životy.

Co je rudé, to se zabíjelo

Zastavme se na chvíli u Krieglových frontových medicínských zkušeností. Jeho spolubojovník Leopold Hofman je shrnul do jedné z nejdetailnějších vzpomínek na Kriegla španěláka: *Můj starý přítel Adelaida, se kterým jsme sloužili řadu měsíců u jedné rotě a kterého jsem znal dlouhá léta v Československu, mi často s respektem vyprávěl o Františkovi. Znal ho již z Prahy, kde František pracoval v jedné nemocnici. Do Španělska přijeli asi v tutéž dobu a společně odjeli na frontu. František jako lékař a Adelaida jako šofér jeho ambulance. S obdivem mi vyprávěl o Františkově práci v prvních liniích, o tom, s jakou statečností poskytoval lékařskou pomoc raněným pod kulometnou palbou, jak v předsunutých stanových lazaretech operoval raněné za leteckého bombardování, o tom, jak se stejnou pečlivostí poskytoval pomoc i raněným nepřátelům, kteří padli do našeho zajetí.*¹⁶

Kriegel byl ve vzpomínání na své zásluhy ze Španělska o poznání strážlivější, ale i tak je zjevné, že na svou službu mezi vojáky a vojenskými doktory vzpomínal rád. V roce 1960 při přednášce pro své kolegy v Praze například popisoval, co všechno musel takový vedoucí frontový lékař v té době řešit a s čím se potýkal. *Válečná medicína, črtá si Kriegel v poznámkách k této přednášce, je poznamenána znaky v mírových podmínkách vcelku neznámými. Děje se většinou to, co nechceme: Chceš raněného z ohně dostat, ale nepřítel střílí po všem, co se hýbe. Raněný by se měl co nejdříve dostat do kvalifikovaných rukou a dobrého prostředí, ale noc a tma je příliš často dobou pro boj, a raněného najdeš často až po dlouhých hodinách, je-li šokován zraněním a zimou, tak mu dlouhé hodiny tmy, deště, strachu, zda ho najdou, k uklidnění centrálního nervstva nepřispějí.*¹⁷

Během španělské občanské války se vyvinuly některé rysy zdravotní služby, které se uplatnily ještě více ve druhé světové válce. K nim patřilo zavedení transfuzní služby nebo první užití Truetovy metody ošetřování zlomenin přímo na bojišti, či nutnost zdravotní služby co nejbliže frontě s cílem poskytnout pomoc

opravdu bezprostředně. Není tak divu, že ztráty mezi lékaři byly podle Kriegla 15–20 % stavu, spíše však vyšší. Enormní ztráty postihovaly nosiče z bojiště. *Nábor do této služby nebyl snadný, protože měla v některých operacích až 80 % ztrát zraněním a smrtí. Je nesnadné pohybovat se bez krytu v terénu za bitevní palby. Ale o co těžší je to s břemenem, s raněným, často neschopným pohybem. (...) A taková skupinka je dobrým terčem.*¹⁸

Válka pro Kriegla jako lékaře ovšem nebyla jen zkušeností z bojišť, poznal, jak významná je v takové chvíli dobrá organizace práce, a také sdílení zkušeností. Proto po celou dobu bojů vypracovával statistiky zranění a operací; účastnil se také konferencí, které měly za cíl právě rychlou výměnu zkušeností a praxe. Jeho pragmatické, přesně formulované návrhy na organizaci zdravotnické služby a na potřebné přípravy a opatření na zimu dobře prokazují organizační dovednosti. Zvláště když uvážíme, že před deseti měsíci byl civilem, který nikdy nekonal vojenskou službu. Pod jeho velením je 21 lékařů a tři španělsí praktikanti, kteří vykonávali někdy funkci praporových lékařů, jeho divize čítala tehdy 6 000 mužů.¹⁹

Statistické údaje si Kriegel sbíral rovnou na frontě. Dokonce svého pobočníka Ministrala nutil, aby pro něj zpracovával zprávy z jednotlivých bojišť. V říjnu 1937 tak došli ke zjištění, že osmdesát procent raněných se do polní nemocnice dostane dřív než za dvě hodiny. V nemocnici následně umíralo na jednatřicet procent raněných a čtyřiašedesát procent všech, kteří prodělali zranění břicha.²⁰ Kriegel byl podle Ministrala *statistický fanatik*. Miloval sbírání údajů. A Ministrál pro něj stále tvořil množství grafů a přehledů. Sledovali příčiny ranění, jejich vážnost, partie těla, které byly zasaženy při útoku a při ústupu, tvořili statistiky zemřelých, operačních zákroků atd. atd. Nebylo to ale samoučelné. *Kriegel měl německé knihy a podle nich chtěl dělat závěry a srovnání mezi současnou válkou a tou poslední v roce 1914. Například zranění lebky je teď častější. Všechny ostatní statistiky, německého i spojeneckého vojska, však kupodivu odpovídají těm našim.*²¹

Mezi československými lékaři, na které Kriegel pak ještě dlouho vzpomínal, a pokud přežili, také se s nimi po válce stýkal, patřili

vedle ortopeda Maxmiliána Laufera a Bedřicha Kische třebečský chirurg dr. Karel Holubec a jeho manželka Marie, dr. Zdeněk Wiesner s manželkou Albínou, doktorky Olga Vaněčková, Vlasta Veselá, Marie Kališová, Helena Petránková, Dora Kleinová, Soňa Kalná nebo Pavel Bulattý, který padl na aragonské frontě v březnu 1938.²² Mnozí z těchto lékařů působili ve Španělsku v lazaretu Jana Amose Komenského, který byl vybaven ze sbírek v Československu.²³ Tato polní nemocnice *sehrála důležitou roli na frontě v Guadalajaře, poznamenává Kriegel, Komenského lazaret byl mezi našimi i ostatními vojáky velmi oblíben pro vysokou kvalitu práce a svědomitost personálu. Jeho lékaři a ošetřovatelky zůstávali u operačních stolů a v sálech nemocnic i za bombardování.*²⁴ Komenského lazaret s patnáctičlenným týmem byl dimenzován na 100 pacientů a disponoval velmi dobře vybaveným operačním sálem. Později jeho kapacita vzrostla až na tisíc pacientů. Lazaret Komenského byl vlastně první frontovou nemocnicí republikánské armády a jako takový byl v době ofenzivy vysloveně přetěžován. *Pracovali dva dny a dvě noci, než stačili dokončit první nejnnutnější chirurgické zákroky. Přišli do styku s ostřílenými vojáky přímo z fronty.*²⁵ Přípravu polní nemocnice pro Španělsko u nás spoluorganizoval a později v ní také jako medik působil komunistický politik Otto Šling,²⁶ jehož osud se s tím Krieglovým po válce ještě jednou významně protnul.

Lékařka z lazaretu Olga Vaněčková po letech vzpomínala na svá setkání s Krieglem ve Španělsku. Především na jeho statečnost i na to, že neúradoval jen v Barceloně, ale jezdil co jen to šlo na frontu, mezi vojáky a hlavně lékaře. *U všech lékařů se vždy osobně přesvědčoval (...) o jejich odborných i lidských kvalitách. Znal nejen všechny lékaře, ale i sestry a pomocný zdravotnický personál. (...) Choval se ke všem straníkům i nestraníkům stejně spravedlivě a hodnotil lidi především podle jejich práce a charakteru. (...) Dovedl svým humorně nenapodobitelným způsobem každého donutit k tomu, aby poctivě vykonával uložené úkoly. Jeho oblíbené „děvčico, děvčico“ spolu s pěkným úsměvem dělalo zázraky.*²⁷ Olga Vaněčková také zmiňuje, že pro lékaře v první linii byl Kriegel i poslem zpráv

z domova, když jim přivážel poštu, často i balíčky, a těm, co právě nic nedostali, přidal svou čokoládu nebo cigaretu.

Pokud si Kriegel ze Španělska vybavoval i sovětské poradce, kterých zde působila téměř tisícovka, vzpomínal hlavně na doktora Volského, kterého potkal později v Číně.²⁸ Vždy při tomto připomínání svých lékařských kolegů ze španělských front neopomněl ani dr. Dezidera Tallenberga, lékaře 129. československé brigády, který byl při poskytování první pomoci raněným pod Morellou raněn, padl do rukou Marokáncům, kteří jej ubili.²⁹ Do Kriegelovy paměti se zapsali samozřejmě také zahraniční kolegové a mezi nimi především kanadský doktor Norman Bethune, který později zahynul v Číně, ale ve Španělsku zachránil mnoho raněných vojáků tím, že *zorganizoval první stanice pro odběr krve v Madridu i přísun konzervované lidské krve do frontových nemocnic. Spolupracoval též při organizaci důležitého ústavu Dr. Jordy pro transfuzi krve v Barceloně.*³⁰

Postavení lékařů a lékařského personálu v době španělské občanské války nebylo zdaleka takové jako v pozdějších mezinárodních sporech a válkách v druhé polovině 20. století. *Nezapomeňme, že ženevská konvence pro fašisty neplatila – stříleli po raněných, ambulancích a budovách označených červeným křížem, zajaté raněné postříleli, zdravotní personál se nerespektoval. Nebyl jejich – tak byl rudý – a co je rudé, se zabíjelo,*³¹ popisoval po letech Kriegel. Velkou hrozbu pro polní nemocnici představovalo nepřátelské letectvo. Krieglův pobočník Ministrál si do deníku poznamenal, že volání *Letadla!* bylo s to vnést do osazenstva špitálu nejistotu i zmatek. A tak Kriegel nařídil, že během poplachu se nikdo nesmí hnout z místa. Jejich stany kryly jen stromy. Když během náletu operovali, nesměli pacienty opustit. Když to jeden z lékařů už nemohl vydržet a chtěl se dát na ústup, stál Kriegel uprostřed tábora s pistolí v ruce a hlídal, aby se nikdo ze svého místa nehnul. *Málem jednoho zabil. Kriegel byl odvážný, ale taky dostal strach. Doktor Heilbrunn, jeho předchůdce, byl zabit šrapnelem u Huesky. Proto Kriegel, když jel k frontě, tak si s sebou bral jednoho sanitáře, kterého posadil na blatník auta, aby se díval po letadlech. Ten se vždy vracel*

*strašně špinavý od bláta a prachu,*³² popisuje ve válečném deníku Ministral.

Španělskou občanskou válku, jako každý takový konflikt, provázelo zabíjení na bojišti a drancování v zázemí, vyložené krutosti páchané na zajatcích, ale třeba také na názorových oponentech i civilním obyvatelstvu. Boje na frontách provázela brutalita na obou stranách, ve Španělsku vládl bílý i rudý teror. Nacionalisté vraždili nejen komunisty, ale i socialisty, anarchisty, ateisty, intelektuály, zednáře i homosexuály. Už v roce 1936, na počátku války, nacionalisté odvěkli a popravili básníka a dramatika Federica Garcíu Lorcu, sympatizanta levice a přiznaného homosexuála. Levicové milice zase vraždily reakcionáře a fašisty, za několik týdnů v roce 1936 zmizelo přes dva tisíce monarchistů, kritiků vlády Lidové fronty nebo pravicových politiků. Za obět jim padli konzervativní spisovatelé Ramiro de Maeztu a Pedro Muñoz Seca.³³

Tváří v tvář těmto zvěrstvům vyniká ještě více Krieglova snaha o záchranu co nejvíce raněných a zubožených vojáků. Jeho výkony na bitevním poli a v lékařské službě dokládají četné vzpomínky dalších španěláků. Leopold Hofman měl ve Španělsku hned několik osobních zkušeností se zdravotní službou, kterou Kriegel organizoval, a to jak na bojišti, tak po svém vlastním zranění. Ve vzpomínkách vydaných v roce 1963 například popisuje, jak to se zraněnými vypadalo přímo na bojišti. *První ranění. Někteří jdou sami, jiní se navzájem podpírají. Objevují se nosítka. Zdravotnická služba je výborně organizovaná. Ranění, kterým byla poskytnuta nejnutnější lékařská pomoc, jsou rychle evakuováni do polních lazaretů nebo nemocnic v týlu.*³⁴

Při práci na bojišti se projevovaly nejen Krieglovy organizační schopnosti, ale také jeho lidské stránky, upřímnost a nepřehlédnutelná tvrdost. K sobě i jiným. Pobočník Ministral, s nímž v lazaretech Kriegel nejednou spával na společné matraci, ve svém frontovém deníku zaznamenal momenty, kdy Kriegel třeba nekompromisně odsuzoval vojáky, ale i lékaře či svého řidiče, když se po dovolené v Barceloně vrátili na frontu nakaženi syfilidou, nebo když neváhal budit své podřízené o půlnoci a vydávat jim

rozkazy.³⁵ Když jindy dostal ze základny v Albacete přidělené zdravotníky, kteří se na tvrdou a nebezpečnou práci nehodili, ohradil se. Napsal ostrý dopis a pracovníky poslal zpět. Nadřízeným (základnu v Albacete tehdy vedli pozdější ministr zdravotnictví Bulharska Kolarov a sovětský akademik Kristanov) se nezdráhal připomenout, že *spoléhá na to, že základna bude plnit stejně jako dříve povinnost posílat frontové zdravotní služby ty kádry, které se na ní požadují.*³⁶

Důvěra strany ke Krieglovi je omezená

Tady někde, v roce 1937, začíná Krieglovo potýkání se s politickými pracovníky interbrigád. Španělská občanská válka, to nebyl jen boj mezi republikány podporovanými interbrigádami a armádními pučisty, ale také boj, do kterého poprvé v Evropě masivně zasáhnou komunisté a přímo Komunistická internacionála a Stalinova zahraniční politika. Je to první otevřený válečný konflikt, kde se utkají demokracie, fašismus a komunismus.

Podpora Sovětského svazu si v mnohém nezahladila s tou, kterou armádním povstalcům poskytly Německo a Itálie. Do Španělska proudí z Ruska na lodích letadla, munice, děla, tanky a další výzbroj, materiál i vojáci, ale také poradci, pracovníci NKVD, velitelé Rudé armády a političtí pracovníci, kteří tu budou masivně působit. Už na konci listopadu 1936 operovalo ve Španělsku zhruba 700 sovětských vojenských poradců (část z nich zároveň sloužila ve vojenské rozvědce GRU), pracovníků NKVD, ale také hospodářských expertů.³⁷ Kriegel se tak ocitá uprostřed nejen válečného, ale také výsostně politického sporu.

Po příjezdu do Španělska se totiž mnozí činovníci, které sem Moskva vyslala, rychle měnili z vítaných představitelů Sovětského svazu v *nemilosrdné pronásledovatele antifašistů trockistické, respektive anarchistické orientace; krvavé popravy trockistických bojovníků se staly těžkým a (...) nesmazatelným stínem v obraze boje za republikánské Španělsko.*³⁸ Španělská občanská válka tak představuje první velký střet mnohých mladých a naivních komunistů ze

středu Evropy se skutečnou sovětskou mocí a jejími praktikami. S tím vším, o čem u nás sice mohli číst, ale čemu nechtěli věřit. Patrně aniž by to Kriegel tušil, už zde vzniká jeho složka v Moskevském ústředí Kominterny, která začíná právě jeho přihláškami do Mezinárodních brigád, ale také prvními hlášeními na jeho osobu. Zprávy o něm podávali především polský lékař Stanisław Flato a nejrozsáhleji italský komunista Edo neboli Edoardo d'Onofrio či též Edo Fimen, člen kádrové komise interbrigád ve Španělsku v letech 1938–1939. Edo například v roce 1940 pro Moskvu vypracoval zprávu o Krieglovi, ve které zdůrazňuje jeho nezkrotný a panovačný charakter. Sice je organizačně schopný, ale projevuje se jako individualista, což v poměrech Kominterny nebylo právě dobré doporučení. Edo uvádí, že se Kriegel ve Španělsku setkával především s nespokojenými, a dokonce pochybnými elementy. Jako příklad uvádí doktora Jakuba Bachracha, ve spisech též uváděného jako Kuba, který byl označován za trockistu.

Bachrach se měl v roce 1939 zastávat francouzských důstojníků, kteří odmítali pomoci nemocným uprchlíkům a raněným vojákům v internačních táborech ve Francii. Kriegel měl jeho postoje sdílet. Alespoň to tvrdil Edoardo d'Onofrio: *Když stranická organizace v táboře bojovala s politikou doktora Kuby, obhajujícího způsob chování francouzských důstojníků vůči nemocným uprchlíkům, kteří je odmítali uznat za nemocné, Kriegel vystoupil na obranu Kuby navzdory naší organizaci a nehledě na to, že „L'Humanité“ veřejně před Kubou varovala. A konečně Kriegel dělal vše, co bylo v jeho moci, aby se vyhnul stranické kontrole, a odjel do Číny.*³⁹ Detaily těchto sporů stěží dnes již rozkryjeme, podstatné na nich ale je, že Kriegel se dostává do hledáčku moskevského ústředí coby minimálně sympatizant trockistů.

Edo svou zprávu uzavírá poznámkou, že strana Krieglovi nemůže věřit: *Ze všeho uvedeného vyplývá, že důvěra strany ke Krieglovi je omezená. (...) Byly momenty, kdy jsme si mysleli, že jeho jednání představuje vědomou sabotáž.*⁴⁰ Nebyl ale jediný, kdo upozorňoval na Krieglovy kontakty s trockisty a jeho individualismus. Velitel 45. divize Hans Kahle se zmiňuje o jeho *prudkém* a autoritářském